

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Gdańsk, dnia 26 września 2016 r.

Poz. 3229

UCHWAŁA NR XIX/121/16 RADY GMINY SUBKOWY

z dnia 1 września 2016 r.

w sprawie "Gminnego programu opieki nad zabytkami na terenie gminy Subkowy na lata 2017-2020"

Na podstawie art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2014 r. poz. 1446, z 2015 r. poz. 397, 774 i 1505) - po zasięgnięciu opinii Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku oraz Komisji ochrony środowiska i rolnictwa - Rada Gminy Subkowy uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się "Gminny program opieki nad zabytkami na terenie gminy Subkowy na lata 2017-2020", stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Jacek Lisewski

Załącznik
do Uchwały nr XIX/121/16
Rady Gminy Subkowy
z dnia 1 września 2016 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY SUBKOWY

NA LATA 2017 – 2020

Opracowanie: Piotr Najmajer

lipiec 2016

Spis treści

SPIS TREŚCI	2
WSTĘP	4
1.1. PODSTAWA PRAWNA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	4
1.2 CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	5
2. UWARUNKOWANIA FORMALNO–PRAWNE, INSTYTUCJONALNE I PROGRAMOWE FUNKCJONOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW W GMINIE SUBKOWY	6
2.1. USTAWY REGULUJĄCE PROBLEMATYKĘ OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	6
2.2 STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W SFERZE OCHRONY ZABYTKÓW	13
2.3 PROBLEMATYKA OCHRONY ZABYTKÓW W SYSTEMIE ZADAŃ STRATEGICZNYCH, WYNIKAJĄCYCH Z KONCEPCJI PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU	16
2.3.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW ZE STRATEGIĄ ROZWOJU WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO.....	16
2.3.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z PLANEM ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO	19
2.3.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW Z PROGRAMEM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO - WYCIĄG.....	24
2.3.4. ZAŁOŻENIA „REGIONALNEGO PROGRAMU OPERACYJNEGO DLA WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO NA LATA 2014-2020”	31
2.4 WEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA PRAWNE I PROGRAMOWE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY SUBKOWY	33
2.4.1 ZASADY OCHRONY WYNIKAJĄCE ZE „STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY SUBKOWY” – WYCIĄG	33
2.4.2. ZASADY OCHRONY WYNIKAJĄCE ZE „STRATEGII ROZWOJU GMINY SUBKOWY” – WYCIĄG	36
3. DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY SUBKOWY	38
3.1 RYS HISTORYCZNY	38
3.2 ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO.....	42
GMINY SUBKOWY	42
3.2.1 WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO.....	42
3.2.2 ZABYTKI NIERUCHOME OBJĘTE GMINNĄ EWIDENCJĄ ZABYTKÓW	43

3.2.3 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE	50
3.2.4 WARTOŚCI NIEMATERIALNE	55
3.2.5 ZABYTKI RUCHOME	56
4. ANALIZA STRATEGICZNA SWOT	58
5. CELE I KIERUNKI DZIAŁANIA W ZAKRESIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA LATA 2017 – 2020 DLA GMINY SUBKOWY.....	59
5.1. DIAGNOZA I KIERUNKI OCHRONY ŚRODOWISKA KULTUROWEGO	59
5.2. PRIORYTETY I CELE STRATEGICZNE	61
5.3. CELE I DZIAŁANIA USTALANE W PROGRAMIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY SUBKOWY NA LATA 2017 – 2020 (WRAZ Z TERMINARZEM)	61
5.3.1. CEL STRATEGICZNY 1 Wykorzystanie środków prawnych dla poprawy ładu przestrzennego oraz stanu zachowania obiektów zabytkowych	61
5.3.2. CEL STRATEGICZNY 2 Finansowanie ze środków gminy działań	63
związanych z ochroną zabytków.....	63
5.3.3. CEL STRATEGICZNY 3 Wspieranie inicjatyw sprzyjających ochronie	64
zabytków	64
5.3.4. CEL STRATEGICZNY 4 Promocja dziedzictwa kulturowego gminy.	65
5.3.5. CEL STRATEGICZNY 5 umocnienie tożsamości lokalnej mieszkańców gminy	65
5.4. FINANSOWANIE REALIZACJI „PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI”	66
5.4.1. PRZYDZIAŁ OBOWIĄZKÓW DLA ZATRUDNIONEGO PRACOWNIKA W URZĘDZIE GMINY DO WYKONYWANIA ZADAŃ PRZEWIDYWANYCH PRZEZ „Program ...”.....	66
5.4.2. FINANSOWANIE WYKONANIA DZIAŁAŃ PRZEWIDZIANYCH W „Programie ...”	67
5.5. MONITORING REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	67
5.6. INSTRUMENTARIUM GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	67
5.6.1. INSTRUMENTY PRAWNE:.....	67
5.6.2. INSTRUMENTY KOORDYNACJI:	68
5.6.3. INSTRUMENTY FINANSOWE:.....	68
5.6.4. INSTRUMENTY SPOŁECZNE:	68
5.6.5. INSTRUMENTY KONTROLNE:	69

WSTĘP

Gmina Subkowy położona jest w powiecie tczewskim województwa pomorskiego. Od północy graniczy z gminą Tczew, od zachodu z gminą Starogard Gdański, a od południa z gminą Pelplin. Na wschodzie, poprzez Wisłę, sąsiaduje z gminą Miłoradz. W skład gminy Subkowy wchodzi 11 sołectw: Brzuśce, Gorzędziej, Mała Słońca, Mały Garc, Narkowy, Radostowo, Rybaki, Subkowy, Waćmierz, Wielgłowy, Wielka Słońca. Gmina zajmuje powierzchnię 77,80 km². Według danych z 31 grudnia 2015 r. gminę zamieszkiwało 5542 osób.

Gmina położona jest na Kociewiu Wschodnim, w większości w obrębie Pojezierza Starogardzkiego. Południowo-wschodnia część gminy leży w Dolinie Kwidzyńskiej, a północno-wschodnia – na Żuławach Wiślanych. Najbardziej atrakcyjną krajobrazowo częścią gminy Subkowy jest krawędź doliny Wisły. Do Wisły wpada przepływająca w poprzek gminy rzeczka Drybok.

Atrakcyjny krajobraz, układy przestrzenne wsi z zabytkową zabudową stanowią dobrą podstawę do rozwoju turystyki. Gmina powinna dbać o swoje dziedzictwo kulturowe, stworzyć warunki umożliwiające właściwe kształtowanie ładu przestrzennego, jako jednego z najważniejszych czynników wpływających na jakość jej oferty turystycznej.

Zasada dobrej kontynuacji w rozwoju przestrzennym gminy powinna wyrażać się w organicznym rozwoju struktur ruralistycznych obszaru gminy, niezakłócaniu charakteru ich zabudowy, wpisywaniu się nowych obiektów w ukształtowaną historycznie tkanę przestrzenną oraz w dopasowaniu ich formy architektonicznej do form wykształconych na terenie Kociewia.

1.1. PODSTAWA PRAWNA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

I. Rozstrzygnięcia ustawowe:

a) Art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 446), który mówi, że:

Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

b) Art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2014 r. poz. 1446 ze zm.).

W artykule tym znajdujemy:

Ust. 1: *Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.*

Ust. 3: *Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.*

Ust. 4: *Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.*

Ust. 5: *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

1.2 CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny program opieki nad zabytkami służy poprawie stanu zachowania środowiska kulturowego. Ustala się w nim rozwiązania organizacyjne i finansowe, jak również edukacyjne i wychowawcze, które mają doprowadzić do osiągnięcia tego celu.

Zgodnie z art. 85 ust. 1 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: *W krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określa się, w szczególności cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji.*

Ustawa precyzuje cele sporządzania programów opieki nad zabytkami w **art. 87:**

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:
 - 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
 - 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
 - 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
 - 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
 - 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
 - 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
 - 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

2. UWARUNKOWANIA FORMALNO-PRAWNE, INSTYTUCJONALNE I PROGRAMOWE FUNKCJONOWANIA OCHRONY ZABYTEKÓW W GMINIE SUBKOWY

2.1. USTAWY REGULUJĄCE PROBLEMATYKĘ OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

- 1) ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2014 r. poz. 1446 ze zm.),
- 2) ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2016 r. poz. 672 ze zm.),
- 3) ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2015 r. poz. 1651 ze zm.),
- 4) ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. 2015 r. poz. 1774 ze zm.),
- 5) ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2016 r. poz. 778 ze zm.),
- 6) ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. 2016 r. poz. 290 ze zm.),
- 7) ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. 2012 r. poz. 406 ze zm.),
- 8) ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t.j. Dz. U. 2016 r. poz. 239 ze zm.).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach określone zostały w ustawach:

- 1) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. 2012 r. poz. 987 ze zm.),
- 2) Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. 2012 r. poz. 642 ze zm.).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- 1) ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. 2015 r. poz. 1446 ze zm.).

W myśl art. 3 pkt 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem jest:

nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z art. 4 niniejszej ustawy:

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

- 2) *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 3) *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 4) *przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 5) *kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 6) *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

Natomiast w art. 6 stwierdza się, że:

1. ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,*
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,*
- c) dziełami architektury i budownictwa,*
- d) dziełami budownictwa obronnego,*
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,*
- f) cmentarzami,*
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,*
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;*

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,*
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,*
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,*
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,*
- e) materiałami bibliotecznymi, których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,*
- f) instrumentami muzycznymi,*
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,*
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,*

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formy ochrony zabytków określa art. 7:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na mocy art. 16:

1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.
 - 1a. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia.
2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.
3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.
4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.
5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.

6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Art. 17.

1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2016 r. poz. 672 ze zm.)

Art. 18:

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19:

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20:

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21:

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22:

1. *Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.*
2. *Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.*
3. *Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego nie wpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.*
4. *Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.*
5. *W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:*
 - 1) *zabytki nieruchome wpisane do rejestru;*
 - 2) *inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;*
 - 3) *inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.*
6. *Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.*

Art. 89.

Organami ochrony zabytków są:

- 1) *minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;*
- 2) *wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.*

W art. 91 ust. 4 sprecyzowane są zadania, które wykonuje wojewódzki konserwator zabytków. Są to w szczególności:

- 1) *realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,*
- 2) *sporządzanie, w ramach przyznanых środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,*
- 3) *prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie,*
- 4) *wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych,*

- 5) *sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych,*
- 6) *organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,*
- 7) *opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów,*
- 8) *upowszechnianie wiedzy o zabytkach,*
- 9) *współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.*

Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków - ustawa z 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2010 r., Nr 75, poz. 474) ustaliła termin sporządzenia przez gminy gminnych ewidencji zabytków na 2 i pół roku od wejścia w życie ustawy.

2.2 STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W SFERZE OCHRONY ZABYTKÓW

24 czerwca 2014 r. rząd przyjął uchwałę o ustanowieniu „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”, wypełniając w ten sposób przepisy wprowadzone przez ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jako cel główny „Krajowego programu ...” określono wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków.

Jako wyzwanie określono – Dziedzictwo kulturowe stanowi naturalny kapitał dla rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków, stanowi także naturalną podstawę wzmocnienia tożsamości społecznej – cel główny *Krajowego programu* zakłada, poprzez zaplanowane w celach szczegółowych działania, wzmocnienie roli dziedzictwa w życiu społecznym oraz wzmocnienie świadomości roli dziedzictwa dla rozwoju społecznego.

Cel szczegółowy 1 – Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce

Wyzwanie 1 – Uporządkowanie i ujednoczenie stanu wiedzy o zasobie zabytków w Polsce polegające na sporządzeniu kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C), uporządkowaniu

rejestr zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C) (usunięcie „martwych wpisów”), opracowaniu diagnozy stanu zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych;
Wyzwanie 2 – wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego wpływające na kompleksowość działań ochronnych i ich integrację z ochroną przyrody.

Kierunki działania:

1. Porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C).
2. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego.
3. Wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych.
4. Wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego.
5. Opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych.
6. Opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C).
7. Realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

Cel szczegółowy 2 – Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków

Wyzwanie 1 – Podniesienie jakości zarządzania zabytkami i zarządzania procesami ochrony zabytków wraz z podniesieniem jakości procesów decyzyjnych w administracji dotyczących ochrony zabytków.

Kierunki działania:

1. Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach.
2. Wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną.
3. Podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków.
4. Merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

Stwierdzono w tym punkcie, że „Samorząd terytorialny odgrywa niezwykle ważną rolę w zakresie ochrony zabytków. Przepisy ustaw samorządowych wyraźnie wskazują, że działania ochronne zaliczone zostały do zadań własnych jednostek samorządu terytorialnego wszystkich szczebli. Jednocześnie najważniejsze zadania powierzone zostały gminom, które

odpowiadają m.in. za ewidencjonowanie zasobu zabytkowego, zachowanie krajobrazu kulturowego, jak i odpowiednie gospodarowanie otoczeniem zabytków w procesie planowania przestrzennego. Zwiększeniu efektywności wykonywanych zadań służyć może wsparcie merytoryczne dotyczące zarządzania tym dziedzictwem, tak w formie ogólnodostępnego portalu informacyjnego, jak i bezpośrednich szkoleń i warsztatów dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego, a także wsparcie merytoryczne w formie opracowań studialno-dokumentacyjnych..”

Jako zadania zostały przedstawione:

1. Przygotowanie i prowadzenie portalu informacyjnego dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków.
2. Cykl szkoleń dotyczących zarządzania dziedzictwem w samorządzie.
3. Wsparcie samorządu terytorialnego przy tworzeniu dokumentów planistycznych poprzez opracowanie studiów ochrony wartości kulturowych, opracowanie wytycznych dla tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami oraz zasad przygotowania i treści planu ochrony parku kulturowego.

Cel szczegółowy 3 – Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji.

Wyzwanie 1 – zwiększanie dostępu do dziedzictwa i jego aktywna promocja – narzędzia do podnoszenia świadomości społecznej o funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się wszystkich poziomów tożsamości.

Kierunki działania:

1. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 2005.
2. Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych.
3. Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu.
4. Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

2.3 PROBLEMATYKA OCHRONY ZABYTKÓW W SYSTEMIE ZADAŃ STRATEGICZNYCH, WYNIKAJĄCYCH Z KONCEPCJI PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU

2.3.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW ZE STRATEGIĄ ROZWOJU WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO¹

W zaktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego wśród wyzwań strategicznych znalazły się m.in.:

„4. Kapitał społeczny i tożsamość regionalna. Stymulowanie aktywności społecznej i budowa regionalnej wspólnoty obywatelskiej czerpiącej m.in. z wielokulturowego dziedzictwa, tradycji morskich i solidarnościowych, a także wzrost kompetencji mieszkańców, które warunkują zdolność do funkcjonowania w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości.

9. Zarządzanie przestrzenią. Lepsze zarządzanie przestrzenią dla zmniejszenia presji na środowisko, poprawy bezpieczeństwa powodziowego, a także optymalnego wykorzystania potencjałów terytorialnych (przyrodniczego, krajobrazowego, kulturowego i gospodarczego) dla zapewnienia wysokiej jakości życia.

Jednym z trzech celów strategicznych określonych w dokumencie jest **Nowoczesna Gospodarka**, której elementem składowym jest Unikatowa oferta turystyczna i kulturalna – Cel operacyjny 1.3. W ramach tego celu ustalono następujące wyzwania strategiczne:

6. Obszary o nie w pełni uruchomionych potencjałach
3. Powiązania gospodarcze
1. Zatrudnienie i stan zdrowia mieszkańców
9. Zarządzanie przestrzenią.”

Jako wybór strategiczny określono:

„Sieciowe, kompleksowe, rozpoznawalne co najmniej na poziomie krajowym, oparte o walory naturalne oraz zasoby dziedzictwa kulturowego, jak również wykorzystujące potencjał oferty kulturalnej regionu, produkty i pakiety turystyczne; uniezależnienie oferty turystycznej od pory roku, jej różnicowanie w oparciu o potencjał przemysłu czasu wolnego, a także silniejsza specjalizacja regionu w zakresie turystyki prozdrowotnej i biznesowej.”

Wśród oczekiwanych efektów wymieniono:

- Całoroczną, kompleksową i atrakcyjną ofertę turystyczną i kulturalną regionu obejmującą także efektywne wykorzystanie obiektów sportowych o randze krajowej;

¹ Załącznik nr 1 do Uchwały nr 458/XXII/12 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 24 września 2012 roku w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020

- Unikatowe walory naturalne, kulturalne i dziedzictwa kulturowego, w tym kulinarne, wykorzystywane w sposób racjonalny, efektywny i zrównoważony;
- Wzmocniony wizerunek regionu oraz większa rozpoznawalność i spójność kluczowych regionalnych marek turystycznych i kulturalnych;
- Silną współpracę pomiędzy podmiotami branży turystycznej i kulturalnej.

Jako jeden z kierunków działania ustalono rozwój sieciowych i kompleksowych produktów Turystycznych, a Obszar Strategicznej Interwencji związany z tym działaniem – obszary o wysokim potencjale turystyczno-rekreacyjnym środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Jako Zobowiązania Samorządu Województwa Pomorskiego określono:

Rozwój regionalnych sieciowych produktów turystycznych obejmujących m.in. małe porty morskie, mariny, szlaki rowerowe i kajakowe oraz śródlądowe drogi wodne, a także unikatowe dziedzictwo regionalne i ofertę kulturalną.

Rola Samorządu Województwa Pomorskiego

- Koordynator i lider;
- Inwestor;
- Inspirator.

Partnerzy kluczowi dla realizacji Celu

- Jednostki samorządu terytorialnego;
- Organizacje turystyczne;
- Instytucje kultury;
- Narodowy Instytut Dziedzictwa;
- Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów;
- Wojewódzki Konserwator Zabytków;
- Organizacje pozarządowe;
- Izby gospodarcze i organizacje przedsiębiorców, przedsiębiorcy, w tym operatorzy turystyczni.

Jako warunki sukcesu wymieniono m.in.:

- Rozwój współpracy między sektorem publicznym, branżą turystyczną i podmiotami działającymi w obszarze kultury w zakresie tworzenia wspólnych, sieciowych, ponadlokalnych produktów turystycznych oraz oferty kulturalnej

Oczekiwania wobec władz centralnych w związku z realizacją Celu:

- Objęcie Żuław statusem krajowego produktu turystycznego;
- Aktywizacja transportowa drogi wodnej Dolnej Wisły oraz usunięcie wszystkich barier prawnych dla zapewnienia swobodnej międzynarodowej żeglugi po Zalewie Wiślanym;
- Udział budżetu państwa w utrzymaniu najważniejszych instytucji kultury i ratowaniu najcenniejszych zabytków regionu;

- Przyjęcie Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ustalającego mechanizmy organizacyjne i finansowe determinujące rzeczywistą ochronę dziedzictwa kulturowego.

Obszary współpracy ponadregionalnej i międzynarodowej:

- Wizerunek i marka turystyczna Regionu Morza Bałtyckiego;
- Sieciowe ponadregionalne produkty turystyczne wykorzystujące m.in.:
 - międzynarodowe drogi wodne: E-60 (morska), E-70 i E-40, z uwzględnieniem Żuław i Zalewu Wiślanego;
 - ponadregionalne szlaki wodne m.in. Brdy, Gwdy, Wdy, Wielkiego Kanału Brdy i Wieprzy;
 - szlaki kulturowe: XX w., Cystersów, zamków gotyckich, architektury i dziedzictwa hydrotech-nicznego Żuław, Kraina w kratę, latarni morskich, budowli hydrotechnicznych;
 - Europejską Sieć Regionalnego Dziedzictwa Kulinarnego;
 - międzynarodowe i międzyregionalne trasy rowerowe.

Dla celu operacyjnego 2.2. (Wysoki poziom kapitału społecznego), jako jedno z wyzwań strategicznych określono:

4. Kapitał społeczny i tożsamość regionalna

Wybór strategiczny dla tego celu:

Organizacje pozarządowe (stymulujące aktywność społeczną); tożsamość regionalna i lokalna (czerpiące z bogatego i różnorodnego dziedzictwa kulturowego regionu); aktywizacja i integracja społeczna; uczestnictwo w kulturze i innych formach aktywności społecznej (m.in. sporcie), a także przestrzenie publiczne (jako miejsca sprzyjające wzmocnieniu kontaktów społecznych).

Wśród oczekiwanych efektów znalazły się m.in.:

- Silniejsze poczucie więzi mieszkańców z regionem oraz dbałość o zachowanie różnorodności kulturowej województwa;
- Znaczące uczestnictwo mieszkańców (w tym dzieci, młodzieży, a także osób starszych i niepełnosprawnych) w lokalnych wydarzeniach kulturalnych, sportowych i rekreacyjnych;
- Rozwinięta kultura czytelnicza;
- Wysokiej jakości przestrzeń publiczna;
- Zachowane dziedzictwo i krajobraz kulturowo-przyrodniczy.

2.3.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z PLANEM ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO²

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego jako element regionalnego planowania strategicznego ma na celu równoważenie różnych sfer rozwoju województwa w przestrzeni a jednocześnie służy konkretyzacji przestrzennej celów sformułowanych w strategii rozwoju województwa pomorskiego i określa uwarunkowania przestrzenne do formułowanych programów rozwoju.

Plan zakłada, że dążenie do wykorzystania cech położenia województwa w regionie bałtyckim oraz jego walorów przyrodniczych i kulturowych w nowej strukturze przestrzeni polskiej i europejskiej będzie tworzyć szanse na:

- 1) rewitalizację ekologiczną obszarów o niskich wartościach i utrwalenie ochrony ich zasobów przez kształtowanie i umacnianie międzynarodowego systemu ochrony ekologicznej i zwiększenia efektywnego wsparcia kapitałowego i technologicznego;
- 2) zachowanie specyficznych wartości regionalnych i wzbogacenie różnorodności kulturowej wspólnoty europejskiej i narodowej.

Naczelny cel polityki zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego, to:

-kształtowanie harmonijnej struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa, sprzyjającej zrównoważonemu wykorzystywaniu cech, zasobów i walorów przestrzeni z rozwojem gospodarczym, wzrostem poziomu i jakości życia oraz trwałym zachowaniem wartości środowiska dla potrzeb obecnego i przyszłych pokoleń.

Zasadniczym kierunkiem polityki przestrzennego zagospodarowania województwa jest ***kształtowanie struktur przestrzennych warunkujących dynamizację rozwoju przez aktywne inicjowanie i wspomaganie przedsięwzięć społeczno – gospodarczych samorządów lokalnych, podmiotów publicznych i kapitału prywatnego lokalizowanych w przestrzeni województwa pomorskiego.***

Cele główne zagospodarowania przestrzennego województwa:

- 1) Wzrost konkurencyjności Pomorza i efektywności gospodarowania w przestrzeni;
- 2) Osiągnięcie jakości życia (standardu cywilizacyjnego) mieszkańców zachodniej części Europy bałtyckiej;

²

Załącznik do uchwały nr 1004/XXXIX/09 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 26 października

- 3) Zahamowanie dewaloryzacji środowiska oraz ochrona jego struktury i wartości.

Kształtowanie ładu przestrzennego jest elementem spinającym następujący system celów:

- 1) systematyczna i społecznie odczuwalna poprawa standardu cywilizacyjnego;
- 2) ochrona i racjonalne kształtowanie środowiska przyrodniczego;
- 3) ochrona dziedzictwa kulturowego.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego precyzuje główne cele polityki przestrzennej województwa. Są nimi:

- 1) pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej;
- 2) pobudzanie aktywności gospodarczej;
- 3) zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń;
- 4) kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego.

Cele polityki przestrzennej w stosunku do ochrony zasobów i walorów środowiska kulturowego:

- 1) Wspieranie różnorodności kulturowej regionu;
- 2) Zachowanie dziedzictwa historycznego.

Plan zakłada:

- 1) uwzględnianie problematyki ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego województwa w opracowaniach planistycznych sporządzanych na szczeblach lokalnych;
- 2) realizowanie i wspieranie inwestycji bezpośrednio chroniących wartości kultury, w pierwszej kolejności w rejonach najbardziej atrakcyjnych i najintensywniej wykorzystywanych turystycznie (pas nadmorski, strefa pojezierna);
- 3) prowadzenie działań rewaloryzacyjnych pod kątem tworzenia atrakcyjnych ofert inwestycyjnych o charakterze kulturowym, społecznym i gospodarczym;

funkcjonowanie tych ofert powinno sprzyjać utrzymaniu i wspomaganiu zasobów środowiska kulturowego, jednocześnie nie może powodować jego zagrożeń.

Zasadnicze kierunki rozwoju w zakresie dziedzictwa kulturowego to utrwalenie wielokulturowej tożsamości historycznej regionu z zachowaniem lokalnych odrębności oraz wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego jako ważnego elementu rozwoju gospodarczego i promocji województwa.

W kategorii planowania regionalnego problematykę ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, sformułowano kierunki polityki przestrzennej, z których najistotniejsze dla ochrony środowiska kulturowego Subkowskich, są:

- 1) usystematyzowanie istniejących opracowań dotyczących między innymi środowiska kulturowego na fragmentach byłych województw włączonych w granice nowego regionu, dokonania ich oceny według jednolitych kryteriów oraz uzupełniania braków;
- 2) ochrona i zachowanie krajobrazu kulturowego o najcenniejszych walorach kulturowych i krajobrazowych województwa poprzez ustalenie form ochrony;
- 3) prowadzenie działań organizacyjnych, promocyjnych i badawczych pod kątem podniesienia świadomości społecznej w zakresie znaczenia i wartości obiektów kulturowych oraz zasad i metod ich konserwacji, a także późniejszego ich użytkowania;
- 4) wspieranie działań służących umacnianiu tożsamości regionalnej z zachowaniem różnorodności tradycji, dorobku i dziedzictwa historycznego kaszubskiego, kociewskiego, żuławskiego i innych;
- 5) ochrona tożsamości kulturowej miejsca (miejscowości, regionu) – objęcie ochroną obszarów zabudowy w sąsiedztwie wartościowych zespołów przestrzennych i ich rekompozycja przestrzenna, pozwalająca na wyeksponowanie wartościowych cech zespołów;
- 6) pielęgnowanie walorów krajobrazów historycznych regionu (Kaszub, Kociewia, Borów Tucholskich);
- 7) monitorowanie procesu przemian środowiska kulturowego;
- 8) łączenie ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego poprzez ochronę krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z historycznym założeniem architektonicznym, zachowanie i odtwarzanie dawnych układów i funkcji terenów zielonych w ich pierwotnym kształcie wraz z infrastrukturą, rewaloryzację parków pod kątem zwiększenia ich atrakcyjności jako miejsc wypoczynku;

- 9) zachowanie, udostępnianie i zagospodarowanie stanowisk archeologicznych o zachowanych formach krajobrazowych w celach naukowych, dydaktycznych oraz turystycznych;
- 10) zachowanie i ochrona pradziejowych i wczesnośredniowiecznych mikroregionów osadniczych archeologicznego środowiska kulturowego;
- 11) zachowanie historycznych układów osadniczych oraz ich związków z drogami lądowymi i wodnymi;
- 12) przeciwdziałanie bezplanowej, chaotycznej parcelacji terenu;
- 13) zachowanie i ochrona miejsc historycznych;
- 14) uporządkowanie struktury własnościowej obiektów zabytkowych – pozyskiwanie nowych opiekunów, zarządców i właścicieli dających gwarancję właściwego ich użytkowania, w tym również ratowanie zdewastowanych obiektów przez przekazanie ich stowarzyszeniom i fundacjom oraz innym organizacjom i towarzystwom, mającym w swoim profilu działalność w obszarze kultury i sztuki; kontrolowanie procesu prywatyzacji obiektów zabytkowych;
- 15) kompleksową rewaloryzację obiektów i zespołów zabytkowych włączonych do stref konserwatorskich;
- 16) przystosowanie obiektów zabytkowych do nowych funkcji;
- 17) zachowanie i ochrona tradycyjnych obiektów wiejskiego budownictwa, dworów i pałaców z zespołami parkowymi i folwarcznymi, architektury sakralnej – kościołów i kapliczek i krzyży przydrożnych, cmentarzy różnych wyznań;
- 18) propagowanie tradycyjnych form architektury wiejskiej (w zakresie bryły, detalu architektonicznego i materiałów wykończeniowych, opracowanie wzornika projektów architektonicznych opartych na wzorach zabudowy tradycyjnej);
- 19) rygorystyczne egzekwowanie zaleceń konserwatorskich i prawidłowości w procesach rewaloryzacji obiektów zabytkowych;
- 20) zachowanie i ochrona obiektów hydrotechnicznych, drogowych, kolejowych;
- 21) zachowanie i ochrona zabytków techniki: mostów drogowych i kolejowych, obiektów hydrotechnicznych, wiatraków i młynów, kolejki wąskotorowej i zakładów przemysłowych, zabudowań i urządzeń technicznych elektrowni wodnych, młynów wodnych, relikwów hut szkła, architektury portowej i morskiej (statki i inne jednostki pływające). Odstępstwa od tej zasady mogą dotyczyć jedynie obiektów stanowiących elementy podlegających niezbędnej modernizacji systemów komunikacyjnych;

- 22) ochrona i rewaloryzacja starych układów ruralistycznych oraz części wsi – decydujących o zachowaniu walorów krajobrazowych;
- 23) eksponowanie wsi o wybitnych walorach krajobrazowych rekompozycja, restylizacja i uporządkowanie zabudowy wsi oraz ośrodków miejskich;
- 24) zachowanie i utworzenie warunków ekspozycji panoram widokowych z tras komunikacyjnych na szczególnie interesujące obiekty krajobrazowe (naturalne i architektoniczne);
- 25) wprowadzanie zieleni w otoczeniu osiedli i obiektów rekreacyjnych w zakresie podnoszącym walory krajobrazu (maskowanie zespołów obiektów);
- 26) likwidacja bądź neutralizacja widokowa wszelkich elementów obniżających walory krajobrazowe;
- 27) ochrona tradycyjnych form zabudowy i zagospodarowania działki na obszarach o czytelnej tożsamości kulturowej;
- 28) egzekwowanie dla projektów budów, rozbudów i przebudów realizacji ocen skutków dla krajobrazu w ramach raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko;
- 29) określanie w miejscowych dokumentach planistycznych zasad zagospodarowania punktów widokowych i ochrony panoram widokowych;
- 30) ochrona istniejących panoram widokowych – w tym zakaz wnoszenia budynków i budowli przesłaniających ekspozycję krajobrazową z punktów widokowych oraz wprowadzania zieleni wysokiej;
- 31) rewaloryzacja zagospodarowania urządzonych punktów widokowych i ich otoczenia, ucztylnienie (odtworzenie) panoram widokowych i ochrona ekspozycji.

2.3.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW Z PROGRAMEM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO³ - WYCIĄG

Celem strategicznym Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego jest: WZMOCNIENIE POZIOMU OCHRONY I OPIEKI NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO SŁUŻĄCE ZACHOWANIU ZABYTKÓW, BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ ORAZ PROMOCJI TURYSTYCZNEJ REGIONU.

Cel ten jest realizowany w ramach trzech priorytetów.

Priorytet 1: ZACHOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIAST I WSI

Kierunki działań

1. Zachowanie dziedzictwa kulturowego miast i wsi regionu służące budowaniu tożsamości mieszkańców oraz promocji turystycznej.
2. Ochrona charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego, w tym zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.
3. Zachowanie krajobrazu kulturowego wsi pomorskiej.
4. Ożywienie obszarów zabytkowych zespołów ruralistycznych oraz urbanistycznych.
5. Zachowanie dziedzictwa architektury obronnej oraz przemysłu i techniki.
6. Poprawa stanu ochrony i opieki nad zbiorami muzealnymi i archiwalnymi.
7. Trwałe zachowanie i bezpieczeństwo obiektów zabytkowych.
8. Ekspozycja najcenniejszych zabytków dziedzictwa kulturowego miast i wsi.

Typy wsparcia działań

1. Działania uwzględniające w szczególności konserwację, renowację, rewaloryzację, poprawę stanu zachowania:
 - obiektów sakralnych (kościóły, klasztory, kaplice, domy modlitwy, kapliczki przydrożne, cmentarze, kalwarie itp.),
 - obiektów mieszkalnych miast i wsi (dwory, pałace, wille, kamienice, domy, tradycyjne obiekty budownictwa wiejskiego, zagrody itp.),
 - obiektów użyteczności publicznej (ratusze, szkoły, szpitale, przytułki, sądy, dworce, karczmy itp.),
 - architektury drewnianej (domy podcieniowe, ryglowe itp.)

³ Załącznik do Uchwały Nr 91/V/11 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 28 lutego 2011 roku .

- obiektów budownictwa obronnego (mury, baszty, zamki, twierdze, zespoły fortyfikacji, zespoły koszarowe, budowle obronne itp.),
 - obiektów przemysłu i techniki (fabryki, młyny, wiatraki, kuźnie, wieże ciśnień, hale produkcyjne, browary, gorzelnie itp.),
 - obiektów gospodarczych (magazyny, spichlerze, stajnie, stodoły i inne obiekty w obrębie zespołów folwarcznych, zagród itp.),
 - parków, ogrodów, zieleni komponowanej.
2. Rewitalizacja zabytkowych zespołów ruralistycznych i urbanistycznych.
 3. Rewitalizacja zespołów zabytkowej zieleni i małej architektury.
 4. Rewaloryzacja, adaptacja na cele kulturalne, edukacyjne, turystyczne obszarów i obiektów przemysłowych i powojkowych, pokolejowych.
 5. Konserwacja i rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych (w tym archeologicznych).
 6. Montaż w obiektach zabytkowych niezbędnych urządzeń technicznych, instalacji dla zapewnienia właściwych warunków przechowywania i eksponowania zabytków ruchomych, muzealiów oraz trwałego zachowania i użytkowania tych budowli.
 7. Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.).
 8. Działania własne województwa (w odniesieniu do zabytków będących własnością samorządu województwa) polegające na zachowaniu i konserwacji zabytków oraz zatrzymaniu ich degradacji.
 9. Iluminacja najcenniejszych zabytków dziedzictwa kulturowego miast i wsi.

Priorytet 3: BADANIE, DOKUMENTACJA I PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Kierunki działań

- 1) Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym.
- 2) Rozpoznanie zasobów i specyfiki regionalnego dziedzictwa kulturowego.
- 3) Promowanie tradycyjnych form i cech regionalnej architektury (w zakresie bryły, detalu architektonicznego, materiału, kolorystyki, rozwiązań konstrukcyjnych).
- 4) Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym.

- 5) Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej.
- 6) Szeroki dostęp do informacji o dorobku kultury regionalnej.

Typy wsparcia działań

1. Specjalistyczne opracowania badawczo-dokumentacyjne obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym obejmujące:

- ekspertyzy techniczne i konserwatorskie,
- badania konserwatorskie i architektoniczne,
- programy prac konserwatorskich i restauratorskich,
- dokumentacje projektowe,
- inwentaryzacje architektoniczno-konserwatorskie.

2. Współpraca z instytucjami kultury w zakresie rozpoznania regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz wymiany informacji o jego zasobach.

3. Rozpoznanie i promocja najcenniejszych zabytków, w szczególności obejmująca charakterystyczne zabytki świadczące o odrębności i specyfice regionu: dziedzictwa morskiego i rzeczno, dziedzictwa budownictwa ceglanego (przede wszystkim najstarsze kościoły i założenia klasztorne, zamki krzyżackie) i drewnianego (przede wszystkim dziedzictwo kulturowe Ziemi Słupskiej, Żuław, Kaszub i Kociewia).

4. Wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym województwa pomorskiego – w szczególności:

- przygotowanie i organizacja konferencji naukowych,
- publikacje książkowe i foldery,
- organizacja konkursów,
- popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowania obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo,
- udostępnianie w Internecie baz danych o zabytkach.

5. Wspieranie tworzenia oraz promocji produktów markowych i turystycznych województwa opartych na zasobach dziedzictwa kulturowego i krajobrazowego, w tym działań polegających na

oznakowaniu cennych i ciekawych zabytków umożliwiające ich lokalizację w terenie i identyfikację (tablice, oznakowania szlaków, mapy w terenie, szlaki tematyczne).

6. Uczestniczenie w wojewódzkich, krajowych i europejskich programach ochrony zabytków oraz tworzenie własnych tematycznych programów ochrony zabytków.
7. Upowszechnianie informacji o możliwościach pozyskiwania środków finansowych na prowadzenie prac przy zabytkach.
8. Rozbudowa warstwy dziedzictwa kulturowego w ramach Systemu Informacji Przestrzennej.

Zakłada się kontynuowanie prowadzonej przez samorząd województwa pomorskiego polityki w dziedzinie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym, zmierzającej do:

- konsekwentnej i planowej realizacji zadań kompetencyjnych samorządu województwa poprzez wykonywanie wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami;
- włączenia dziedzictwa kulturowego w obszar interwencji i wsparcia samorządów terytorialnych zgodnie z zasadami planowania i wdrażania programów prorozwojowych;
- stymulowania zasad partnerstwa publiczno-prywatnego z sektorem przedsiębiorców działających na rzecz dziedzictwa kulturowego (zagospodarowanie obiektów zabytkowych);
- współpracy w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z właścicielami i użytkownikami zabytków, społecznościami i władzami lokalnymi, instytucjami, stowarzyszeniami, związkami wyznaniowymi, a także z organami administracji państwowej i unijnej;
- zachowania zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego;
- dbałości o krajobraz kulturowy regionu, w tym zachowania jego charakterystycznych elementów przestrzennych i przyrodniczych;
- rewaloryzacji cennych elementów dziedzictwa kulturowego, które uległy degradacji;
- ochrony i propagowania tradycyjnych form i cech architektury regionalnej (w zakresie bryły, detalu architektonicznego, rozwiązań konstrukcyjnych, materiałowych, kolorystyki);
- kontynuacji wykorzystania środków finansowych na zachowanie, rewaloryzację, zabezpieczenia i ekspozycji obiektów o szczególnych wartościach zabytkowych;
- umożliwienia kreowania i realizowania regionalnych i lokalnych projektów związanych z kompleksowymi pracami konserwatorskimi i restauratorskimi oraz chroniącymi krajobraz kulturowy;
- propagowania i wspieranie popularyzacji, badań i dokumentowania dziedzictwa kulturowego;
- wykorzystania dziedzictwa kulturowego w promocji kultury i dla rozwoju turystyki w regionie,

- kreowania modelu odpowiedzialności za zasoby dziedzictwa kulturowego w regionie w społecznościach lokalnych i we władzach samorządowych;
- kreowania standardów i dobrych praktyk w dziedzinie ochrony zabytków (w tym także prac konserwatorskich);
- wspierania aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie materialnego dziedzictwa oraz zachowanie własnej odrębności i tożsamości (odbudowa i wzmocnienie regionalnej tożsamości).

Na realizację Programu Opieki pozwolą programy rządowe i sektorowe, jak i środki własne Województwa Pomorskiego (m.in. dzięki uchwale Sejmiku Województwa Pomorskiego w sprawie przyjęcia zasad i trybu udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków). Cele programowe osiągnęte będą również dzięki partnerom uczestniczącym (ministerstwa, instytucje kultury państwowe i samorządowe, wojewódzki konserwator zabytków, samorządowi konserwatorzy zabytków, jednostki samorządu terytorialnego, związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy, instytucje międzynarodowe, Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej).

Niezbędne będzie kontynuowanie współdziałania samorządu województwa z:

- instytucjami ochrony zabytków (m.in. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Generalny Konserwator Zabytków, Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków, samorządowi konserwatorzy zabytków, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków);
- instytucjami ochrony środowiska;
- uczelniami i ośrodkami naukowymi (np. Politechnika Gdańska, Uniwersytet Gdański, i in.);
- organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną i opieką nad zabytkami;
- związkami wyznaniowymi - w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami sakralnymi,
- innymi samorządami (współdziałanie we wspólnych przedsięwzięciach oraz w ramach wymiany doświadczeń);
- samorządami gmin partnerskich.

1. Organizacja instytucjonalna

Cele operacyjne przyjęte przez Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011-2014 będą osiągnęte w wyniku:

- **inicjatyw własnych** samorządu województwa:

- prawnych – tworzenie prawa miejscowego (m.in. plan zagospodarowania przestrzennego, dokumenty strategiczne i programowe, i in.);
- finansowych – finansowanie instytucji kultury (m.in. muzeów), dotacje, nagrody, stypendia, finansowanie remontów i prac konserwatorskich w zabytkach będących własnością samorządu województwa, udzielanie dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane w obiektach wpisanych do rejestru zabytków, finansowanie i dotowanie publikacji, konferencji, stron internetowych, itp.;
- programowych i koordynujących – m.in. realizacja projektów i programów regionalnych (Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Pomorskiego);
- innych (działania stymulujące) - m.in. działania doradcze, edukacyjne, promocja i popularyzowanie dziedzictwa kulturowego, promowanie dobrych praktyk.
- **wspólnego działania** władz regionu z ministrem właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, wojewódzkim konserwatorem zabytków, jednostkami samorządu terytorialnego, związkami wyznaniowymi, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi oraz właścicielami i posiadaczami obiektów;
- **wykorzystywania europejskich instrumentów finansowych** (fundusze unijne, Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego, Norweski Mechanizm Finansowy),
- **monitorowania** całokształtu działań i inicjatyw podejmowanych z zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w województwie pomorskim (także tych, w których samorząd wojewódzki bezpośrednio nie uczestniczy, np. działania administracji rządowej, wojewódzkiego konserwatora zabytków, itd.)

Samorząd Województwa Pomorskiego w ramach posiadanych instrumentów prawnych kontynuować będzie:

- wzmocnienie poziomu opieki i ochrony dziedzictwa i kultury województwa pomorskiego;
- wspieranie prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych w substancji zabytków nieruchomych wraz z ich otoczeniem oraz w historycznych centrach urbanistycznych, budowlanych i ruralistycznych, a także zabytkowego wyposażenia i wystroju;
- inicjowanie i wspieranie badań z dziedziny ochrony dziedzictwa oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego Pomorza;
- wspieranie działań na rzecz tworzenia programów edukacyjnych oraz projektów promocyjnych w celu upowszechniania wiedzy oraz pobudzenia zainteresowania historią regionu, jego tradycją oraz kulturą;
- prowadzenie prac badawczych;

- popularyzowanie dobrych wzorów aktywnej opieki nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym regionu (w tym również dobrych realizacji konserwatorskich, dobrych praktyk ochrony i opieki).

2. Finansowanie Programu Opieki

Finansowanie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami realizowane jest z różnych źródeł. Podstawowe to:

1. źródła publiczne:

- budżet państwa – m.in. środki w ramach dotacji programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji na remont i konserwacje obiektów sakralnych wpisanych do rejestru zabytków, Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace konserwatorskie przy zabytkach archeologicznych, nieruchomości i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków;
- budżet samorządu województwa – m.in. dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji kultury podległych samorządowi województwa pomorskiego – obiekty wpisane do rejestru zabytków);
- granty samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych, nagrody;
- budżety samorządów niższego szczebla – m.in. dotacje na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;
- projekty realizowane przez instytucje kultury;
- fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe, m.in.: Regionalny Program Operacyjny, Program Operacyjny Infrastruktury i Środowiska, Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, Program Europejskiej Współpracy Terytorialnej;
- inne źródła zagraniczne.

2. źródła prywatne:

- osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel dla danej wspólnoty społecznej;
- osób prawnych;
- organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji;
- wyznaniowych osób prawnych.

Finansowanie Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011-2014 będzie realizowane z wykorzystaniem środków z wielu źródeł: z własnych środków budżetowych, funduszy strukturalnych, inicjatyw wspólnotowych oraz ze środków prywatnych. Sejmik Województwa Pomorskiego w miarę posiadanych środków budżetowych będzie przyznawał dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

2.3.4. ZAŁOŻENIA „REGIONALNEGO PROGRAMU OPERACYJNEGO DLA WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO NA LATA 2014-2020”⁴

OŚ PRIORYTETOWA 8. KONWERSJA

PRIORYTET INWESTYCYJNY 8.2

Wspieranie wzrostu gospodarczego sprzyjającego zatrudnieniu poprzez rozwój potencjału endogenicznego jako elementu strategii terytorialnej dla określonych obszarów, w tym poprzez przekształcanie upadających regionów przemysłowych i zwiększenie dostępu do określonych zasobów naturalnych i kulturalnych oraz ich rozwój

Wspierane będą działania o charakterze sieciowym, polegające na zagospodarowaniu tras turystycznych o charakterze regionalnym i ponadregionalnym, budowie lub modernizacji infrastruktury żeglarskiej, rozwoju infrastruktury sportowo-rekreacyjnej oraz o charakterze uzdrowiskowym.

Wszystkie projekty powinny przyczyniać się do poprawy jakości przestrzeni oraz zapewniać zgodność z ustaleniami Planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego.

Ukierunkowanie terytorialne

⁴

Uchwała Nr 311/339/14 Zarządu Województwa Pomorskiego, 27 marca 2014 r.

Preferowane będą projekty zlokalizowane m.in. na: obszarach objętych ochroną w formie parków krajobrazowych wraz z ich otulinami, obszarach chronionego krajobrazu oraz obszarach NATURA 2000.

PRIORYTET INWESTYCYJNY 6.3

Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego.

Planowany zakres wsparcia

Interwencją objęte zostaną przedsięwzięcia obejmujące ratowanie, przywracanie wartości i ochronę charakterystycznych zabytków lub ich zespołów wraz z otaczającym je kontekstem krajobrazowym, poprzez m.in. prace rehabilitacyjne i modernizacyjne służące nadaniu im nowych funkcji (usług turystyki lub kultury), przy możliwym jednoczesnym zachowaniu funkcji dotychczasowych, jak również wdrażanie nowych form zarządzania (tworzenie parków kulturowych).

Ponadto wsparciem objęte zostaną projekty ukierunkowane na podnoszenie jakości przestrzeni publicznej obejmujące realizację prac służących estetyzacji i podkreśleniu walorów kulturowych tej przestrzeni w ramach układów urbanistycznych i ruralistycznych wpisanych do rejestru zabytków.

Wsparciem objęte będą również projekty umożliwiające bezpieczną eksploatację zasobów materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu, w tym w zakresie dokumentowania i popularyzacji, inwentaryzacji i udostępniania zasobów kultury z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych (w szczególności digitalizacja zasobów, tworzenie nowych treści cyfrowych).

Ukierunkowanie terytorialne

Preferowane będą projekty zlokalizowane na obszarach o wysokim potencjale turystyczno-rekreacyjnym środowiska kulturowego, w szczególności m.in w strefach koncentracji charakterystycznych dla regionu elementów dziedzictwa kulturowego, określonych w „Planie zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego” – Kaszuby.

2.4 WEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA PRAWNE I PROGRAMOWE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY SUBKOWY

Cele sformułowane przez strategię wraz z pozostałymi regulacjami prawnymi przyjętymi przez Radę Gminy stwarzają przesłanki do uszczegółowienia i rozwinięcia przez Program Opieki nad Zabytkami dla gminy Subkowy działań na rzecz ochrony środowiska kulturowego.

2.4.1 ZASADY OCHRONY WYNIKAJĄCE ZE „STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY SUBKOWY” – WYCIĄG

We wsiach o zachowanym układzie historycznym i zabudowie o wartościach kulturowych – Gorzędziej, Mała Słońca, Mały Garc, Radostowo, Rybaki, Subkowy, Wielka Słońca – ochronie podlegają elementy historycznej struktury przestrzennej: układ przestrzenny, zabudowa o cechach tradycyjnych, sposób zabudowy działek siedliskowych, historyczne zachowane linie zabudowy, sposób zagospodarowania terenów publicznych, historyczne zachowane formy zabudowy, budowle sakralne, tereny cmentarzy oraz charakterystyczne elementy naturalnego krajobrazu, tworzące z wyżej wymienionymi kompozycję architektoniczno-krajobrazową.

Nowe obiekty budowlane i związane z nimi urządzenia powinny być zaprojektowane w formach architektonicznych dostosowanych do krajobrazu i zabudowy, a projekty uzgodnione z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Postuluje się opracowanie gminnego lub regionalnego (we współdziałaniu z sąsiednimi gminami Kociewia) katalogu – wzornika.

Do wsi, w których działalność budowlana winna się odbywać w oparciu o plan zagospodarowania terenu zaliczono: Subkowy, Gorzędziej.

Wsie, w których elementy układu przestrzennego powinny zostać poddane rewaloryzacji:

- Gorzędziej - w zachodniej części wsi zabudowa mieszkaniowa przekroczyła tradycyjne wysokości – tj. parter z poddaszem użytkowym. Należy dążyć do rewaloryzacji tej części wsi i nie dopuścić przy realizacji nowej zabudowy do przekroczenia wysokości półtorej kondygnacji, ponadto należy dążyć do likwidacji lub rewaloryzacji obiektów degradujących przestrzeń tj. bloków mieszkalnych dla pracowników dawnego PGR-u,

- Radostowo i Mały Garc, gdzie należy dążyć do likwidacji lub rewaloryzacji obiektów degradujących przestrzeń, głównie bloków mieszkalnych dla pracowników dawnego PGR-u.

Strefami ochrony konserwatorskiej, ze względu na zachowany historyczny układ przestrzenny objęte zostały następujące wsie:

- Brzuśce, Gorzędziej, Mała Słońca, Mały Garc, Radostowo, Rybaki, Subkowy, Wielka Słońca.

We wsiach objętych ochroną konserwatorską należy dążyć do rewaloryzacji struktury zabytkowej wsi, a nową zabudowę pod względem architektury i rozwiązań materiałowych należy kształtować w nawiązaniu do tradycyjnego budownictwa.

W celu pełnej i skutecznej ochrony zasobów kulturowych gminy Subkowy postuluje się sporządzenie i uchwalenie przez Gminę - Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Obiekty architektury i budownictwa

Zaliczamy do nich kościoły, dwory, budynki mieszkalne, budynki gospodarcze i inne, wpisane do rejestru zabytków - podlegają ochronie. Winny być utrzymywane w dobrym stanie. Zmiany użytkowania, powodujące konieczność przystosowania do nowej funkcji, wszelkie prace budowlane, modernizacje i remonty wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Ochronie podlega również starodrzew rosnący w sąsiedztwie obiektów wpisanych do rejestru zabytków – obowiązuje zakaz wycinki bez uzyskania zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Obiekty w ewidencji konserwatorskiej powinny zostać objęte ochroną na podstawie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Zabudowa mieszkalna, drewniana i murowana, o cechach tradycyjnych charakterystycznych dla miejsca i regionu, winna być zachowana i stanowić inspirację do kształtowania nowej zabudowy. Dopuszcza się wymianę zabudowy, której stan techniczny zagraża bezpieczeństwu ludzi i mienia pod warunkiem uprzedniego uzyskania opinii WKZ.

Przy odtwarzaniu zabudowy należy się kierować zasadą, że nowy budynek powinien usytuowaniem, gabarytem, kształtem i pokryciem dachu nawiązywać do budynku wcześniej istniejącego. W lokalizacji nowej zabudowy należy uwzględniać sąsiedztwo obiektów o wartości kulturowej - nowe budynki nie mogą być sytuowane w sposób degradujący istniejącą, tradycyjną zabudowę, a ich forma architektoniczna winna być dostosowana do otaczającej zabudowy i krajobrazu, użyte materiały wykończeniowe powinny być tradycyjne tj. drewno, cegła, tynk, pokrycie dachu ceramiczne.

Na terenach wsi o zachowanym, historycznym układzie przestrzennym wyklucza się realizację budynków typu bloki, z płaskimi dachami oraz budynków jednorodzinnych typu miejskiego o zunifikowanej formie i detalu architektonicznym.

Zespoły i obiekty techniki i kultury materialnej

Zespoły i obiekty techniki i kultury materialnej, obiekty kolejnictwa tj. zespoły budynków, stacji kolejowych oraz strażnice drogowe w ewidencji konserwatorskiej – powinny zostać objęte ochroną na podstawie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Winy być zachowane w dobrym stanie przez właścicieli lub użytkowników, a wszelkie remonty, adaptacje i modernizacje muszą być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Zespoły dworsko-parkowe

Zespoły dworsko-parkowe wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie jako kompleksy o wartości zabytkowej oraz dużych walorach krajobrazowych, zaś parki również przyrodniczej i ekologicznej. Ochroną objęte są wszelkie zachowane elementy historycznej struktury przestrzennej tj. dwór, park, zabudowania gospodarcze, zespół czworaków, układ dróg.

Zespoły dworsko-parkowe, dwory i parki w ewidencji konserwatorskiej powinny zostać objęte ochroną na podstawie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Obowiązuje zakaz parcelacji bądź innego dzielenia parków, a w przypadku występowania różnych użytkowników - powinno się dążyć do scalenia i ustanowienia jednego zarządcy.

Wyżej wymienione zespoły w uzgodnieniu z Konserwatorem Zabytków powinny być wykorzystane jako ośrodki kulturotwórcze poprzez lokalizację na ich terenie usług z zakresu oświaty, popularyzacji historii, wystawiennictwa, rozrywki itp., a jednocześnie powinny być chronione przed lokalizacją urządzeń infrastruktury technicznej (urządzeń podziemnych, jak i napowietrznych, składowisk odpadów itp.), niwelacją ziemną bądź zmianą warunków środowiska (np. melioracje).

Zlokalizowane na terenach parków budynki, budowle lub urządzenia kolidujące z funkcją parku, należy przewidzieć do likwidacji, dyslokacji poza teren parku, bądź adaptacji do śmierci technicznej. Linie przesyłowe sieci uzbrojenia terenu nie powinny być prowadzone przez teren historycznego zespołu, ani też obszar zespołu nie powinien podlegać podziałom czy uszczupleniom, lokalizacja nowych obiektów powinna uwzględniać rozmieszczenie dawnych budynków podworskich.

Prace porządkowe i pielęgnacyjne oraz wycinkę drzew w parkach i w otoczeniu obiektów zabytkowych należy bezwzględnie uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Założenia parkowe wymagające rewaloryzacji (zwłaszcza pozostałości historycznych drzewostanów): Mały Gorzędziej, Mała Słońca, Narkowy, Waćmierz, Wielka Słońca, Wielgłowy.

Wyżej wymienione zespoły – założenia parkowe znajdują się w „Wykazie parków rezydencjonalnych woj. gdańskiego znajdujących się pod opieką Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków”. Zrewaloryzowane parki w miejscowościach Mały Gorzędziej, Mała Słońca, Wielka Słońca – podniosą obecne walory turystyczno-rekreacyjne miejscowości, a w miejscowościach Narkowy, Waćmierz, Wielgłowy mogłyby poza tym pełnić funkcje terenów publicznych – w powiązaniu np. z obiektami o funkcjach usługowych – usług kultury, bądź jako element zagospodarowania turystyczno-krajoznawczego gminy.

Stanowiska archeologiczne

Dzielą się na dwie grupy z uwagi na zróżnicowane warunki ochrony konserwatorskiej:

- a) stanowiska posiadające własną ekspozycję terenową - grodziska podlegają bezwzględnej ochronie z zakazem jakichkolwiek ingerencji w substancję stanowiska,
- b) stanowiska archeologiczne nie posiadające ekspozycji terenowej: tereny przez nie zajmowane są dostępne na cele inwestycyjne pod warunkiem albo uprzedniego przeprowadzenia wykopaliskowych badań archeologicznych, albo prowadzenia wszelkich prac ziemnych wchodzących w skład inwestycji pod nadzorem archeologicznym. Charakter prac badawczych zależy jest od wartości poznawczej stanowiska.

Wszelkie inwestycje na terenie gminy, w których skład wchodzi roboty ziemne należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

2.4.2. ZASADY OCHRONY WYNIKAJĄCE ZE „STRATEGII ROZWOJU GMINY SUBKOWY” – WYCIĄG

Cele strategiczne rozwoju gminy i kluczowe przedsięwzięcia związane z finansowaniem, ochroną i promocją środowiska kulturowego:

- Wspieranie i rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej (agroturystyka, rzemiosło, handel, usługi, gastronomia)

- Przygotowanie terenów pod rozwój bazy turystycznej na Skarpie Nadwiślańskiej. Budowa: parkingów, ścieżek rowerowych, punktów gastronomicznych, pola do gier rekreacyjnych i sportowych.
- Budowa hotelu lub zajazdu z restauracją oraz niezbędną infrastrukturą (parking)
- Modernizacja i przystosowanie mniejszych gospodarstw rolnych do wymagań agroturystyki, prowadzenie szkoleń dla rolników w zakresie agroturystyki.
- Promocja gminy jako miejsca lokowania inwestycji, zwłaszcza w drobnym nieuciążliwym przemyśle i usługach.

REKOMENDACJE FUNDACJI AGENCJA ROZWOJU REGIONALNEGO

Rozwój usług turystycznych i agroturystyki

Należy w gminie Subkowy stworzyć infrastrukturę umożliwiającą zatrzymanie tranzytowego ruchu turystycznego, który odbywa się trasą E-1 i autostradą A1. Należy zainwestować w działania służące jak najszybszemu powstaniu hoteli, pensjonatów i restauracji przy drodze E-1 oraz w pobliżu zjazdu z A1.

Częścią infrastruktury turystycznej będą również gospodarstwa rolne prowadzące usługi dla mieszkańców Trójmiasta, Tczewa, Starogardu Gdańskiego i innych miejscowości, a także mieszkańców gminy Subkowy, jako bazy wczasów dla rodzin z małymi dziećmi.

Na zachodzie Europy popularny staje się wypoczynek w okresie lata w okolicach położonych niedaleko od miejsca zamieszkania, tak aby jedno z rodziców mogło dojeżdżać do pracy w czasie pobytu rodziny na wsi. Gmina położona tak blisko Trójmiasta, dysponująca walorami przyrodniczo-krajobrazowymi ma szanse wypromować ten rodzaj usług turystycznych. Nakłady inwestycyjne na rozwinięcie tego typu biznesu nie są duże, czasami wystarczać może zaprowadzenie zwykłego porządku w obejściu danego gospodarza. I tutaj także liczy się bardzo bogactwo oferty, może ono być stworzone poprzez odpowiednie współdziałanie gospodarstw agroturystycznych położonych w pobliżu, poprzez specjalizację usług i wspólne inwestowanie w urządzenia służące rekreacji i wypoczynkowi.

Nie do przecenienia jest w tym kontekście rola Gminy jako organizatora współpracy, jako elementu stymulującego, jako pewnego rodzaju „parasola” na starcie.

3. DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY SUBKOWY

3.1 RYS HISTORYCZNY

We wczesnym średniowieczu powstawały na wschodnim Kociewiu drewniano-ziemne grody, których reliktem są min. grodziska w Gorzędzieju i Wielkiej Słońcy. W II połowie X w. Pomorze Wschodnie weszło w skład monarchii piastowskiej. W XII w. wykształciła się tutaj lokalna dynastia książęca, której przedstawiciele rządili – początkowo jako namiestnicy książąt polskich – do 1295 r. Pod koniec XII w. ziemie Lubiszewska i Świecka należały do księcia Grzymisława. Po śmierci Grzymisława jego dzielnicę przejął Sambor I. W początkach XIII w. Mściwój I władał już całym księstwem Wschodniopomorskim. Po jego śmierci dzielnica lubiszewska (ze stolicą w Lubiszewie tczewskim) przypadła Warcisławowi, a po jego śmierci – Samborowi II. Dążenia jego starszego brata Świętopełka II do ponownego zjednoczenia całego Pomorza Wschodniego doprowadziły do walk z Samborem II i drugim bratem – Raciborem. Sambor, który wielokrotnie musiał uchodzić ze swojego księstwa, zawarł przymierze z Krzyżakami i księciem kujawskim Kazimierzem. Krzyżacy pomogli mu zbudować nową stolicę – Tczew – a po zawarciu przez nich pokoju ze Świętopełkiem Sambor II odzyskał swoją dzielnicę.

Książę Sambor II ponownie utracił księstwo w latach 1269-72 w wyniku wojny z Mściwojem II, synem Świętopełka II. Schronił się wówczas u swojej córki Salomei i jej męża, księcia kujawskiego Siemomysła. Na wygnaniu zapisał w 1276 r. Krzyżakom ziemię gniewską. Po śmierci Sambora Krzyżacy wytoczyli w 1281 r. proces Mściwojowi II o zapisane ziemie. Uzyskali je w 1282 r. na mocy układu w Miliczu.

Rozwój osadnictwa na terenie Ziemi Subkowskiej

W IX w. w miejscu obecnej wsi istniał gród, strzegący szlaku wiślanego. Według legendy w 997 r. w Gorzędzieju miał się zatrzymać św. Wojciech, który płynął w dół Wisły z wyprawą misyjną do Prus. W miejscu, na którym wznosi się obecny kościół (wzniesiony w XIII/XIV w.) w Gorzędzieju, św. Wojciech miał głosić Ewangelię miejscowej ludności. i odprawić Mszę św. pod starą dębem. Parafia w Gorzędzieju została założona prawdopodobnie przed 1280 r. W pierwszej połowie XIII w. gród został rozbudowany. W 1280 r. Mściwój II przekazał Gorzędziej biskupowi plockiemu Tomaszowi, który uzyskał także prawo do lokacji miejskiej w Gorzędzieju. Miasto zostało lokowane 1287 r. na prawie magdeburskim. W 1288 Mściwój II zatwierdził przywilej lokacyjny oraz przyznał nowopowstałemu miastu

prawo do budowy obwarowań. W 1312 r. Krzyżacy wykupili Gorzędziej od biskupów włocławskich i odebrali mu prawa miejskie. Z dawnej osady zachowała się jedynie część bezpośrednio przyległa do kościoła. Reszta zabudowy obsunęła się z wysokiej skarpy na skutek podmywania przez nurt Wisły. Gotycki kościół w Gorzędzieju zbudowany jest z czerwonej cegły. Podczas remontu drewniany hełm na wieży kościoła został zastąpiony murowanym zwieńczeniem w formie szczytu. Jednonawowe wnętrze kościoła ma wystrój barokowy – m.in. krucyfiks oraz rzeźby Matki Boskiej i św. Jana Ewangelisty z 1510 r., ołtarz główny z obrazem św. Wojciecha z XVII w. 29 kwietnia 1995 r. do kościoła sprowadzono z Gniezna relikwie św. Wojciecha, a parafia została podniesiona do rangi Sanktuarium Diecezjalnego Św. Wojciecha.

Pierwsze wzmianki o Subkowach występują w dokumentach pod 1282 r. Nazwa miejscowości w tej postaci występuje od XVIII wieku. Wcześniejsze formy nazwy to Sobków, Schobków, Szobków i Sobkowy. W XIII w. powstała tu parafia. Mściwój II nadał Subkowy z okolicą rycerzowi Michałowi. Jednak po jego zdradzie i przejściu na stronę margrabiów brandenburskich, ziemia ta przeszła w ręce biskupów kujawskich, którzy w latach 1323 - 1366 wzniesli w Subkowach pałac z kaplicą, który pełnił rolę jednej z rezydencji biskupich. W 1290 r. biskup włocławski Wisław uzyskuje dla Subków przywilej lokacyjny na prawie chełmińskim. Lokacja zostaje zrealizowana w 1301 r. W tym czasie istniał już w Subkowach kościół pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika.

Tradycje osadnicze Małego Garca i Brzuśc sięgają drugiej połowy XIII w. W 1269 r. Sambora II nadał Brzuście (Brust) menniczemu Hermanowi z Grudziądza. W 1275 r. Mściwój II potwierdził i rozszerzył nadanie. W 1290 r. Herman z Grudziądza sprzedał Brzuście cystersom oliwskim. Sprzedaż zatwierdzili Władysław Łokietek oraz Wacław II. Mały Garc był w 1288 r. wsią książęcą.

Pierwsze wzmianki o Małej i Wielkiej Słońcy pochodzą z 1245 r. i są związane z wzniesionym nad Wisłą grodem księcia Świętopełka II. W 1280 r. książę Mściwój II nadaje Małą i Wielką Słońcę biskupowi plockiemu. Wielka Słońca zostaje później (przed 1414 r.) wdzierżawiona przez opactwo cystersów w Pelplinie.

Narkowy pojawiają się w dokumentach w XIII w. Mściwój II nadał część Narków biskupowi kujawskiemu. Pozostałe 10 włók wsi oraz Suchostrzydze i połowa Małej Turzy należało do braci Arnolda i Piotra. W 1419 r. i w 1441 r. Narkowy zostały stopniowo wykupione przez opactwo pelplińskie. W 1431 r. Piotr z Honigfeld, opat pelpliński, ustanowił nowe obciążenia czynszowe dla mieszkańców Narków w wysokości 1 grzywny srebra od włóki.

Radostowo od XIII w. było własnością opactwa cysterskiego z Oliwy.

Po śmierci Mściwoja II w 1295 r. Pomorze Wschodnie przeszło – na mocy układu z Kępna z 1282 r. – w ręce księcia wielkopolskiego Przemysła II, który władając już dwiema dzielnicami, koronował się w tym samym roku na króla Polski. Po śmierci Przemysła władzę nad jego dzielnicami objął Władysław Łokietek, utracił ją jednak na rzecz króla Czech Wacława II, który w 1300 r. został królem Polski. W wyniku jego śmierci w 1305 r. i śmierci jego syna Wacława III w roku następnym władzę odzyskał Łokietek.

W ciągu 1308 i 1309 r. Krzyżacy, początkowo pod pozorem współdziałania z Łokietkiem przeciwko zagrożeniu brandenburskiemu, opanowali Pomorze Wschodnie. W 1410 r., w czasie wojny z Zakonem, biskup Jan prowadził w Subkowach negocjacje z przedstawicielem Gdańska, zakończone sukcesem – Gdańszczanie przeszli na stronę króla polskiego i wysłali wojska pod Malbork.

W Królestwie Polskim (1454-1772)

Prowadzone w XV w. przez zakon krzyżacki wojny z Polską (1409-1411, 1414, 1422, 1431-1435, 1454-1466) doprowadziły do kolosalnych spustoszeń Państwa Zakonnego, szczególnie jego obszarów południowych, w tym Kociewia. Kończący wojnę 13-letnią (1454-1466) II pokój toruński przyznał większość Pomorza Wschodniego wraz z Powiślem, Żuławami i Warmią Królestwu Polskiemu. Ziemia Subkowska została włączona do powiatu tczewskiego województwa pomorskiego. Po wojnie z Krzyżakami prowadzonej przez Zygmunta Starego w latach 1519-1521 nastąpił na Pomorzu Wschodnim okres ponad stu lat pokoju.

Po wojnie trzynastoletniej Mały Garc stał się własnością cystersów pelplińskich i oddawany był w dzierżawę z przerwami do II połowy XIX wieku. W 1526 r. przebywający w Subkowach biskup kujawski Maciej Drzewicki zezwolił opatowi pelplińskiemu Stenorowi na wydzierżawienie Narków osadnikom z Subków na 40 lat. W roku 1565 r. opat Leonard Rembowski przedłużył dzierżawę o 20 lat. W 1570 r. Zygmunt August zezwolił Jędrzejowi Swarożyńskiemu przymusowo wykupić Narkowy od klasztoru pelplińskiego. W 1609 r. kolejny właściciel wsi, Jan Czapski zgodził się odsprzedać Narkowy opactwu za 1000 zł. W 1646 r. parafia w Gorzędzieju została włączona do parafii w Subkowach, stając się jej filią.

Wojny ze Szwecją prowadzone w latach 1626-1629, 1655-1660 oraz 1700-1721, a także wojna o sukcesję polską (1733-1736), spustoszyły większość Polski. Wśród obszarów, które ucierpiały najbardziej, było m.in. Pomorze. Powolna odbudowa ze zniszczeń przyspieszyła dopiero za panowania Augusta III.

Okres porozbiorowy (1772-1920)

W 1772 r. w wyniku I rozbioru Kociewie zostało zagarnięte przez Królestwo Prus. W czasie wojny Napoleona z Prusami i Rosją, 23 lutego 1807 r. dowodzone przez gen. Jana Henryka Dąbrowskiego wojska polskie wyruszyły z Narków na szturm Tczewa. Dąbrowski, ranny w walkach o Tczew, rekonwalescencję odbywał w Subkowach.

Za czasów pruskich Narkowy stały się majątkiem prywatnym.

Po wygranej wojnie z Francją (1870-1871) nastąpił szybki rozwój Prus, zasilonych olbrzymimi kontrybucjami nałożonymi na Francję. Na Kociewiu w tym czasie także zanotowano postęp gospodarczy, powstawały gorzelnie, cegielnie, cukrownie. W tym czasie właścicielami majątku Mały Garc została rodzina Loewenthalów, która doprowadziła folwark do doskonałego stanu. W części dworskiej wzniesiono okazały dwupiętrowy budynek, wokół którego zaprojektowano park.

Zespół dworsko-parkowy w Radostowie wzniesiono pod koniec XVIII w. Został on przebudowany w połowie XIX w. Składa się on z części mieszkalnej z dworem i parkiem oraz części gospodarczej, w której centralny plac otacza zabudowa folwarczna. Dwór założony na planie litery L z niewielkimi dobudówkami, dwukondygnacyjny, przykryty dwuspadowym dachem, elewacje oprócz barokizującego portalu pozbawione elementów wystroju. Po północnej stronie dworu na obecnym terenie parku stoi ceglana kuźnia z otwartym podcieniem wspartym na drewnianych słupach, przykryty dwuspadowym daszkiem.

Pod koniec XIX w. powstał węzeł hydrotechniczny Rybaki, składający się ze śluzy i przepompowni. Węzeł Rybaki odwadnia obszar Niziny Walichnowskiej.

W Polsce

W 1920 r. Ziemia Subkowska powróciła do Polski. Gmina Subkowy znalazła się ponownie w powiecie tczewskim województwa pomorskiego. Od 1975 r. po reformie administracyjnej gmina Subkowy należała do województwa gdańskiego. Od 1999 r. weszła w skład powiatu tczewskiego w województwie pomorskim.

W 1930 należący do Niemców majątek Narkowy został rozparcelowany. Zabudowania folwarczne uległy zniszczeniu w 1945 roku wskutek działań wojennych.

Na początku lat 20. folwark Mały Garc został sprzedany rodzinie Radzymińskich, którzy gospodarowali nim wzorcowo do II wojny światowej. Po wojnie Radzymińscy otrzymali od rządu komunistycznego (co było ewenementem) odszkodowanie za pozostawione mienie. Folwark Mały Garc został przekształcony w PGR.

Zespół dworsko-parkowy w Rybakach pochodzi z I ćw. XX wieku, kiedy to założony został jako rezydencja mieszkalna ściśle powiązana z zapleczem folwarcznym gospodarstwa rolnego. Wielkość zarówno dworu, jak i budynków gospodarczych świadczy o wielkiej zamożności i wysokim poziomie gospodarki rolnej. Zachowany dwór stanowi przykład rezydencji, która poprzez ukształtowanie planu w sposób czytelny wydziela funkcję mieszkalną związaną z gospodarstwem od części mieszkalnej wypoczynkowej łączącej się z otaczającym krajobrazem parkowym.

W 1970 r. biskup Józef Kowalski mianował ks. Leona Megera administratorem parafii w Gorzędzieju. 30 kwietnia 1995 r. biskup pelpliński Jan Bernard Szłaga utworzył w parafii Diecezjalne Sanktuarium Świętego Wojciecha. 30 listopada 1996 r. Kościół wraz z wybudowanym obok domem rekolekcyjnym został powierzony karmelitom bosym Prowincji Warszawskiej.

3.2 ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY SUBKOWY

3.2.1 WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

nr rejestru zabytków woj. pomorskiego	data wpisu do rejestru zabytków	obiekt	miejsowość	ulica	nr
324	1962-09-10	kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika z cmentarzem, murem cmentarnym i kaplicą	Subkowy	Kościelna	
324	1987-12-30	***	Subkowy	Kościelna	
811	1974-11-17	dwór	Subkowy	Zamkowa (d. 89)	2
1075	1984-12-21	zespół dworsko-parkowy (dwór; dom mieszkalny; stodoła; 2 budynki bramne; park)	Rybaki		
1144	1987-03-03	zespół dworsko-parkowy (dwór; kuźnia; gołębnik; park)	Mały Garc		

1145	1987-03-03	zespół dworsko-parkowy (dwór; kuźnia, spichlerz; park)	Radostowo		
1165	1987-04-30	zespół dworsko-parkowy (dwór; park)	Gorzędziej	Tczewska	20
1169	1987-05-28	zespół dworsko-parkowy (dwór; dwa budynki gospodarcze; park)	Subkowy	Pałacowa (d. 120)	5
1205	1988-02-15	zespół dworsko-parkowy z folwarkiem (dwór, budynek gospodarczy przy dworze, budynek gospodarczy ze spichlerzykiem, park)	Subkowy	Cicha (d. 88)	8
1207	1988-02-15	kościół parafialny pw. św. Wojciecha wraz z cmentarzem przykościelnym	Gorzędziej		

3.2.2 ZABYTKI NIERUCHOME OBJĘTE GMINNĄ EWIDENCJĄ ZABYTKÓW⁵

Gminna ewidencja zabytków Subkowych wykonana została od września do października 2012 r. Składa się z 220 kart adresowych obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy Subkowy.

Karty adresowe zawierają następujące informacje o obiekcie:

- 1) Nazwa
- 2) Czas powstania
- 3) Dane adresowe
- 4) Przynależność administracyjna
- 5) Forma ochrony
- 6) Fotografie.

OBIEKTY NIERUCHOME WŁĄCZONE DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW GMINY SUBKOWY

Lp.	Nazwa	Czas powstania	Miejscowość	Ulica	Nr
1	d. cmentarz epidemiczny	XIX w.	Brzuśce		

⁵

Lista obiektów nieruchomych włączonych do Gminnej Ewidencji Zabytków znajduje się w załączniku

2	kapliczka przy skrzyżowaniu dróg do Płaczewa	XIX/XX w.	Brzuśce		
3	kapliczka przy drodze do Waćmierza	koniec XIX w.	Brzuśce		
4	kapliczka przy drodze do Płaczewa	koniec XIX w.	Brzuśce		
5	kapliczka przy drodze do Radostowa	koniec XIX w.	Brzuśce		
6	szkoła	pocz. XX w.	Brzuśce	Milenijna	12
7	dom mieszkalny, d. karczma	koniec XIX w.	Brzuśce	Milenijna	21
8	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Brzuśce	Milenijna	25
9	aleja	XIX/XX w.	Brzuśce	Polna	9
10	dom mieszkalny	I poł. XIX w.; XIX/XX w.	Brzuśce	Polna	9
11	kapliczka	XIX/XX w.	Brzuśce	Polna	9
12	kurnik	XIX/XX w.	Bukowiec		
13	spichlerz	XIX/XX w.	Bukowiec		
14	magazyn	XIX/XX w.	Bukowiec		
15	leśniczówka	1899	Bukowiec		1
16	d. wozownia	XIX/XX w.	Bukowiec		1
17	układ ruralistyczny wsi	geneza średniowieczna; układ zmodyfikowany przez zespół dworsko-folwarczny	Gorzędziej		
18	zespół dworsko-parkowy	II poł. XIX - pocz. XX w.	Gorzędziej		
19	kapliczka przydrożna	XIX/XX w.	Gorzędziej		
20	cmentarz przykościelny	geneza średniowieczna	Gorzędziej	ks. Hundsdorfa	
21	dom mieszkalny	XIX/XX w.; przebudowany	Gorzędziej	ks. Hundsdorfa	6
22	kościół pw. św. Wojciecha	XIV w.	Gorzędziej	ks. Hundsdorfa	7
23	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Gorzędziej	Tczewska	18
24	park w zespole dworsko-parkowym	XIX w.	Gorzędziej	Tczewska	20
25	dwór w zespole dworsko-parkowym	II poł. XIX w.	Gorzędziej	Tczewska	20
26	magazyn zbożowy w zespole dworsko-parkowym	XIX/XX w.	Gorzędziej	Tczewska	20
27	budynek gospodarczy w zespole dworsko-parkowym	pocz. XX w.	Gorzędziej	Tczewska	20

28	budynek gospodarczy w zespole dworsko-parkowym	XIX/XX w.	Gorzędziej	Tczewska	20
29	bud. gosp. w zespole dworsko-parkowym	XIX/XX w.	Gorzędziej	Tczewska	20
30	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Gorzędziej	Tczewska	4
31	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Gorzędziej	Tczewska	5
32	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Gorzędziej	Tczewska	6
33	budynek gospodarczy	XIX/XX w.	Gorzędziej	Tczewska	6
34	dwór	poł. XIX w.	Gorzędziej	tzw. Mały Gorzędziej	2
35	zespół dworsko-parkowy	poł. XIX w.	Gorzędziej	tzw. Mały Gorzędziej	2
36	park	poł. XIX w.	Gorzędziej	tzw. Mały Gorzędziej	2
37	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Gorzędziej	Wąska	1
38	kapliczka przydrożna	koniec XIX w.	Mała Słońca		
39	park podworski	XIX/XX w.	Mała Słońca		
40	układ ruralistyczny wsi	geneza średniowieczna	Mała Słońca		
41	szkoła	pocz. XX w.	Mała Słońca	Długa	1
42	dom mieszkalny	1890	Mała Słońca	Świerkowa	11 (d. 3)
43	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Mała Słońca	Świerkowa	4 (d. 9)
44	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Mała Słońca	Tczewska	7
45	dom mieszkalny, d. karczma	koniec XIX w.	Mała Słońca	Wiślana	18
46	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Mała Słońca	Wiślana	3
47	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Mała Słońca	Wiślana	4
48	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Mała Słońca	Wiślana	6
49	dom mieszkalny	XIX/XX w.; przebudowany	Mała Słońca	Wiślana	9
50	d. cmentarz ewangelicki	XIX w.	Mały Garc		
51	zespół fortyfikacji	1902	Mały Garc		
52	dom mieszkalny	koniec XIX w.	Mały Garc	Jeziorna	2
53	d. mleczarnia; ob. dom mieszkalny	koniec XIX w.	Mały Garc	Jeziorna	3
54	budynek gospodarczy	XIX/XX w.	Mały Garc	Pelplińska	20
55	d. lodownia	k. XIX w.	Mały Garc	Pelplińska	20
56	budynek gospodarczy	XIX/XX w.	Mały Garc	Pelplińska	20
57	d. rzeźnia	XIX/XX w.	Mały Garc	Pelplińska	20
58	d. owczarnia	XIX/XX w.	Mały Garc	Pelplińska	20
59	park	II poł. XIX w.	Mały Garc	Pelplińska	20
60	zespół pałacowo - parkowy	XIX/XX w.	Mały Garc	Pelplińska	20
61	budynek gospodarczy	XIX/XX w.	Mały Garc	Pelplińska	20
62	d. gołębnik	koniec XIX w.	Mały Garc	Pelplińska	20
63	d. kuźnia	XIX/XX w.	Mały Garc	Pelplińska	20
64	pałac	XIX/XX w.	Mały Garc	Pelplińska	20

65	budynek gospodarczy podworski, d. owczarnia	XIX/XX w.	Narkowy	Tczewska	8
66	kapliczka przy drodze na Rajkowy	1900	Radostowo		
67	gorzelnia	1899	Radostowo	Dworcowa	11
68	park	XIX/XX w.	Radostowo	Dworcowa	11
69	pałac	1909-1910	Radostowo	Dworcowa	11
70	warsztat, d. stajnia	XIX/XX w.	Radostowo	Dworcowa	11
71	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Radostowo	Dworcowa	11
72	spichlerz	1787	Radostowo	Dworcowa	11
73	zespół pałacowo-parkowy	XIX/XX w.	Radostowo	Dworcowa	11
74	obora	XIX/XX w.	Radostowo	Dworcowa	11
75	stodoła	XIX/XX w.	Radostowo	Dworcowa	11
76	dom, d. czworak	XIX/XX w.	Radostowo	Dworcowa	4
77	dom mieszkalny	poł. XIX w.	Radostowo	Leśna	1
78	budynek gospodarczy	koniec XIX w.	Radostowo	Leśna	1
79	dom mieszkalny, sklep	pocz. XX w.	Radostowo	Leśna	3
80	dom mieszkalny - poniatówka	lata 30. XX w.	Radostowo	Pielgrzymów	19
81	budynek gospodarczy w zespole poniatówki	lata 30. XX w.	Radostowo	Pielgrzymów	19
82	stodoła w zespole poniatówki	lata 30. XX w.	Radostowo	Pielgrzymów	19
83	budynek gospodarczy w zespole poniatówki	lata 30. XX w.	Radostowo	Pielgrzymów	2
84	dom mieszkalny - poniatówka	lata 30. XX w.	Radostowo	Pielgrzymów	2
85	stodoła w zespole poniatówki	lata 30. XX w.	Radostowo	Pielgrzymów	2
86	dom mieszkalny - poniatówka	lata 30. XX w.	Radostowo	Pielgrzymów	6
87	budynek gospodarczy w zespole poniatówki	lata 30. XX w.	Radostowo	Pielgrzymów	7
88	stodoła w zespole poniatówki	lata 30. XX w.	Radostowo	Pielgrzymów	7
89	układ ruralistyczny wsi	pocz. XX w.	Rybaki		
90	budynek gospodarczy	pocz. XX w.; przebudowany	Rybaki	Kociewska	12
91	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	Rybaki	Kociewska	12
92	budynek gospodarczy	pocz. XX w.	Rybaki	Kociewska	14
93	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Rybaki	Kociewska	14
94	zespół pałacowo-parkowy	XIX/XX w.	Rybaki	Kociewska	15
95	park	XIX w.	Rybaki	Kociewska	15
96	budynek bramny I	1922	Rybaki	Kociewska	15
97	budynek bramny II	1922	Rybaki	Kociewska	15
98	d. rządcówka	II poł. XIX w.	Rybaki	Kociewska	15
99	d. stodoła	XIX/XX w.	Rybaki	Kociewska	15
100	d. obora	XIX/XX w.	Rybaki	Kociewska	15
101	budynek gospodarczy	XIX/XX w.	Rybaki	Kociewska	15

102	pałac	III ćw. XIX w.	Rybaki	Kociewska	15
103	d. silos	pocz. XX w.	Rybaki	Kociewska	15
104	dom mieszkalny	pocz. XX w.	Rybaki	Kociewska	8
105	strażnica w zespole służby	1884	Rybaki	Wałowa	
106	śluza	1888 – 1896	Rybaki	Wałowa	
107	stacja pomp w zespole służby	koniec XIX w.	Rybaki	Wałowa	
108	stacja pomp w zespole służby	koniec XIX w.	Rybaki	Wałowa	
109	zespół służby	XIX/XX w.	Rybaki	Wałowa	
110	dom mieszkalny	I ćw. XX w.	Starzęcin		3
111	stodoła	I ćw. XX w.	Starzęcin		3
112	obora	I ćw. XX w.	Starzęcin		3
113	cmentarz parafialny	XIX w.	Subkowy		
114	układ ruralistyczny wsi	geneza średniowieczna	Subkowy		
115	budynek gospodarczy	1938	Subkowy	Cicha	18
116	stodoła	1938	Subkowy	Cicha	18
117	poniatówka	1938	Subkowy	Cicha	18
118	stodoła	1938	Subkowy	Cicha	19
119	budynek gospodarczy	1938	Subkowy	Cicha	19
120	poniatówka	XIX/XX w.	Subkowy	Cicha	19
121	poniatówka	1938	Subkowy	Cicha	29 (d. 95)
122	budynek gospodarczy w zespole dworsko-parkowym	I ćw. XX w.	Subkowy	Cicha	8
123	budynek gospodarczy przy dworze	I ćw. XX w.	Subkowy	Cicha	8
124	park z aleją w zespole dworsko-parkowym	XIX/XX w.	Subkowy	Cicha	8
125	zespół dworsko-parkowy	XIX-XX w.	Subkowy	Cicha	8
126	dwór	1920	Subkowy	Cicha	8
127	dworzec PKP	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	
128	budynek gospodarczy w zespole dworca	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	
129	budynek gospodarczy w zespole dworca	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	
130	budynek WC w zespole dworca	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	
131	zespół dworca PKP	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	
132	dom mieszkalny	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	11
133	d. poczta, ob. dom mieszkalny	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	12
134	dom mieszkalny	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	15
135	budynek gospodarczy	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	15
136	dom mieszkalny	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	16
137	budynek gospodarczy	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	16
138	dom mieszkalny	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	17

139	budynek gospodarczy	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	17
140	dom mieszkalny	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	18
141	budynek gospodarczy	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	18
142	dom mieszkalny	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	19
143	budynek gospodarczy	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	19
144	dom mieszkalny	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	20
145	budynek gospodarczy	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	20
146	budynek mieszkalny w zespole dworca	ok. 1900	Subkowy	Dworcowa	22
147	d. spichlerz	ok. 1900	Subkowy	Gdańska	26
148	ogrodzenie kościoła z 2 bramami	pocz. XX w.	Subkowy	Kościelna	
149	dom przedpogrzeboiwy	pocz. XX w.	Subkowy	Kościelna	
150	kapliczka przydrożna	I ćw. XX w.	Subkowy	Kościelna	
151	kościół pw. św. Stanisława	XIV/XV w.	Subkowy	Kościelna	
152	cmentarz przykościelny	XIV/XV w.	Subkowy	Kościelna	
153	d. szpital parafialny	IV ćw. XX w.	Subkowy	Kościelna	2
154	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Subkowy	Kościelna	24
155	dom mieszkalny	IV ćw. XIX w.; przebudowany	Subkowy	Kościelna	25
156	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	Subkowy	Kościelna	27
157	dom mieszkalny	IV ćw. XIX w.	Subkowy	Kościelna	3
158	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Subkowy	Kościelna	35
159	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Subkowy	Kościelna	36
160	dom mieszkalny	IV ćw. XIX w.	Subkowy	Kościelna	4
161	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Subkowy	Kościelna	42
162	plebania	1900	Subkowy	Kościelna	8
163	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Subkowy	Kościelna	9
164	budynek gospodarczy	IV ćw. XIX w.	Subkowy	Pałacowa	5
165	zespół dworsko-folwarczny	XVIII-XIX w.	Subkowy	Pałacowa	5
166	budynek gospodarczy	IV ćw. XIX w.	Subkowy	Pałacowa	5
167	dwór	XVIII/XIX w.; 1925	Subkowy	Pałacowa	5
168	d. rządówka	II poł. XIX w.	Subkowy	Pałacowa	5
169	park z aleją	XIX w.	Subkowy	Pałacowa	5
170	d. cmentarz ewangelicki	XIX w.	Subkowy	Spółdzielcza	
171	kapliczka przydrożna	koniec XIX w.	Subkowy	Spółdzielcza	
172	budynek gospodarczy	XIX/XX w.	Subkowy	Spółdzielcza	2
173	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Subkowy	Spółdzielcza	2
174	kapliczka przydrożna	XIX/XX w.	Subkowy	Wybickiego	
175	dom mieszkalny; ob. biblioteka	XIX/XX w.	Subkowy	Wybickiego	19
176	dom mieszkalny/sklep/piekarnia	I ćw. XX w.	Subkowy	Wybickiego	22
177	d. młyn	1911	Subkowy	Wybickiego	23
178	dom mieszkalny	I ćw. XX w.	Subkowy	Wybickiego	24

179	budynek gospodarczy	XIX/XX w.	Subkowy	Wybickiego	25
180	dom mieszkalny	ok. 1900	Subkowy	Wybickiego	25
181	budynek gospodarczy	XIX/XX w.; przebudowany	Subkowy	Wybickiego	25
182	dom mieszkalny	koniec XIX w.	Subkowy	Wybickiego	29
183	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Subkowy	Wybickiego	35
184	dom mieszkalny	pocz. XX w.	Subkowy	Wybickiego	41
185	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Subkowy	Wybickiego	52
186	dom mieszkalny	I ćw. XX w.	Subkowy	Wybickiego	73
187	zespół dworsko-parkowy	II poł. XIX w.	Subkowy	Wybickiego	74
188	park w zespole dworsko-parkowym	II poł. XIX w.	Subkowy	Wybickiego	74
189	budynek gospodarczy w zespole dworsko-parkowym	II poł. XIX w.	Subkowy	Wybickiego	74
190	dwór w zespole dworsko-parkowym	II poł. XIX w.	Subkowy	Wybickiego	74
191	d. dwór, ob. szkoła, w zespole dworsko-parkowym	pocz. XIX w./na reliktach d. pałacu biskupiego z XIV w.	Subkowy	Zamkowa	2
192	zespół dworsko-parkowy	XIX w.	Subkowy	Zamkowa	2
193	park w zespole dworsko-parkowym	XIX w.	Subkowy	Zamkowa	2
194	aleja	XIX/XX w.	Waćmierz	Kasztanowa	
195	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Waćmierz	Kasztanowa	32
196	budynek gospodarczy	XIX/XX w.	Waćmierz	Kasztanowa	32
197	d. cmentarz ewangelicki	XIX w.	Wielgłowy		
198	kapliczka przy drodze do Tczewa	pocz. XX w.	Wielgłowy		
199	park podworski	koniec XIX w.	Wielka Słońca		
200	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Wielka Słońca	Główna	13
201	dom mieszkalny	koniec XIX w.	Wielka Słońca	Główna	3
202	dom mieszkalny	koniec XIX w.	Wielka Słońca	Główna	5
203	budynek gospodarczy	XIX/XX w.	Wielka Słońca	Główna	6
204	dworek	I poł. XIX w.	Wielka Słońca	Główna	6
205	dom mieszkalny	koniec XIX w.	Wielka Słońca	Główna	7
206	dom mieszkalny	koniec XIX w.	Wielka Słońca	Główna	9
207	dworek	1812	Wielka Słońca	Rymarska	1
208	d. obora	XIX/XX w.	Wielka	Rymarska	1

			Słońca		
209	dom mieszkalny	XIX/XX w.	Wielka Słońca	Rymarska	2
210	budynki gospodarcze	XIX/XX w.	Wielka Słońca	Rymarska	2

3.2.3 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Istnieje konieczność uwzględniania zaleceń konserwatorskich w stosunku do terenów obejmujących stanowiska wymienione w Archeologicznym Zdjęciu Polski. Karty obszarów i stanowisk Archeologicznego Zdjęcia Polski są dostępne u Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku.

Zabytki archeologiczne stanowią jedną z najciekawszych kategorii dziedzictwa kulturowego. W wielu przypadkach są jedynym źródłem informacji o rozwoju i charakterze osadnictwa na konkretnym terenie. Ważna rola dziedzictwa archeologicznego została także podkreślona w zapisach „Europejskiej konwencji o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego” z La Valetta, która uznała je za źródło *zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych*. Z zapisu tego wynika konieczność umiejętnego pogodzenia dwóch podstawowych celów działań ochronnych i opiekuńczych w odniesieniu do dziedzictwa archeologicznego:

- 1) dokładne rozpoznanie, zadokumentowanie i popularyzacja zabytków archeologicznych narażonych na zniszczenie (inwestycje, przyczyny naturalne);
- 2) zachowanie dla przyszłych pokoleń jak największej liczby zabytków archeologicznych (możliwych do rozpoznania nowszymi metodami, zwłaszcza nieinwazyjnymi).

A. Ochrona zabytków archeologicznych

Ochrona zabytków archeologicznych jest w Polsce uregulowana przepisami *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* oraz pakietem odpowiednich aktów wykonawczych (rozporządzeń Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego).

Ochronę dziedzictwa archeologicznego (znajdującą się w gestii właściwej administracji państwowej i w części samorządowej) oraz określenie definicji zabytku archeologicznego i badań archeologicznych zapewniają w szczególności przepisy ww. *Ustawy...*:

art. 3, pkt 4

zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień

kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

art. 3, pkt 11

badania archeologiczne – *działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;*

art. 6 ust. 1 pkt 3

Ochronie i opiece podlegają bez względu na stan zachowania:

1) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,*
- b) cmentarzyskami,*
- c) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*

art. 7

Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;*
- 2) uznanie za pomnik historii;*
- 3) utworzenie parku kulturowego;*
- 4) ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.*

B. OCHRONA STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

1. Konieczność inwentaryzacji i dokumentacji obszarów archeologicznych objętych strefami ochronnymi przed podjęciem tam prac ziemnych.
2. Konieczność uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich działań w obrębie stanowisk archeologicznych.
3. Zakaz inwestowania na terenie stanowisk o własnej formie krajobrazowej, a także na obszarze przylegającym bezpośrednio do nich.
4. Konieczność zgłaszania przedmiotów, co do których istnieje przypuszczenie, że mogą być zabytkiem.

C. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WŁĄCZONYCH DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

L. P.	Miejscowość	Nr stan.	Rodaj stanowiska	Chronologia	Nr obszaru AZP; nr stan.
1	SUBKOWSKIE POLE	1	OSADA; OSADA; OSADA; ŚLAD OSADNICTWA	NEOLIT; WCZESNA EPOKA ŻELAZA; WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; NEOLIT	18-45;12;
2	SUBKOWSKIE POLE	2	OSADA; OSADA; ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	NEOLIT; WCZESNA EPOKA ŻELAZA; WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; ŚREDNIOWIECZE	18-45;13;
3	SUBKOWSKIE POLE	3	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	NEOLIT; WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	18-45;14;
4	SUBKOWSKIE POLE	4	OSADA; OSADA	NEOLIT; WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	18-45;35;
5	SUBKOWSKIE POLE	5	OSADA OTWARTA?	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	19-45;21;
6	SUBKOWSKIE POLE	6	OSADA	NEOLIT	18-45;12a;
7	BRZUŚCE	1	OSADA OTWARTA	ŚREDNIOWIECZE	19-45;22;
8	BRZUŚCE	2	ZNALEZISKO LUŻNE	NEOLIT	18-44;157;
9	BRZUŚCE	3	ZNALEZISKO LUŻNE	NEOLIT	18-44;158;
10	BRZUŚCE	4	ZNALEZISKO LUŻNE	NEOLIT	18-44;159;
11	BRZUŚCE	5	PUNKT OSADNICZY	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	18-44;123;
12	BRZUŚCE	6	ZNALEZISKO LUŻNE	OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH	
13	BRZUŚCE	7	ZNALEZISKO LUŻNE	HALLSTATT	
14	BRZUŚCE	8	ZNALEZISKO LUŻNE	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	
15	BRZUŚCE	9	CMENTARZYSKO	MŁODSZY OKRES PRZEDRZYMSKI	
16	MAŁY GARC	1	CMENTARZYSKO	OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH	20-45;38;
17	MAŁY GARC	2	OSADA	OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH	20-45;12;
18	MAŁY GARC	3	OSADA; ŚLAD OSADNICTWA; CMENTARZYSKO; CMENTARZYSKO; OSADA	OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH; WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; WCZESNA EPOKA BRĄZU; OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH;	20-45;39;
19	MAŁY GARC	4	ŚLAD OSADNICTWA	HALLSTATT D	20-45;40;
20	MAŁY GARC	5	PUNKT OSADNICZY	OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH	20-45;10;
21	MAŁY GARC	6	ŚLAD OSADNICTWA	MŁODSZY OKRES PRZEDRZYMSKI/OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH	20-45;11;
22	MAŁY GARC	7	OSADA; ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH; PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	20-25;13;
23	MAŁY GARC	8	OSADA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	20-45;14;
24	MAŁY GARC	9	ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNA EPOKA ŻELAZA	20-45;15;
25	MAŁY GARC	10	ZNALEZISKO LUŻNE	II OKRES EPOKI BRĄZU	
26	GORZĘDZIEJ	1	GRODZISKO; OSADA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	18-45;15;

27	GORZĘDZIEJ	2	OSADA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	18-45;18;
28	GORZĘDZIEJ	3	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	18-45;16;
29	GORZĘDZIEJ	4	CMENTARZYSKO GROBÓW SKRZYNKOWYCH	WCZESNY I ŚRODKOWY OKRES LATEŃSKI	18-15;17;
30	GORZĘDZIEJ	5	PUNKT OSADNICZY; OSADA	WCZESNA EPOKA ŻELAZA; OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH	18-45;19;
31	GORZĘDZIEJ	6	OSADA; ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNA EPOKA ŻELAZA; WCZESNA EPOKA ŻELAZA; OKRES NOWOŻYTNY; PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	18-45;20;
32	GORZĘDZIEJ	7	CMENTARZYSKO GROBÓW SKRZYNKOWYCH	HALLSTATT C	
33	GORZĘDZIEJ	8	OSADA; OSADA PRZYGRODOWA?	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE?; ŚREDNIOWIECZE	
34	GORZĘDZIEJ	9	SKARB OZDÓB	HALLSTATT D	
35	MAŁA SŁOŃCA	1	ZNALEZISKO LUŻNE; ZNALEZISKO LUŻNE	NEOLIT; WCZESNY I ŚRODKOWY OKRES LATEŃSKI	
36	MAŁA SŁOŃCA	2	OSADA OTWARTA; OSADA?	OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH; PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	19-45;25;
37	MAŁA SŁOŃCA	3	ZNALEZISKO LUŻNE	NEOLIT	
38	MAŁA SŁOŃCA	4	CMENTARZYSKO	EPOKA NIEOKREŚLONA	
39	MAŁA SŁOŃCA	5	ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	19-45;5;
40	MAŁA SŁOŃCA	6	OSADA?	ŚREDNIOWIECZE	19-45;17;
41	MAŁA SŁOŃCA	7	OSADA OTWARTA; OSADA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH	19-45;18;
42	MAŁA SŁOŃCA	8	OSADA OTWARTA?	WCZESNA EPOKA ŻELAZA	19-45;26;
43	NARKOWY	1	ŚLAD OSADNICTWA	NEOLIT	18-45;11;
44	NARKOWY	2	ŚLAD OSADNICTWA	NEOLIT	18-45;21;
45	NARKOWY	3	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	NEOLIT; WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	18-45;2;
46	NARKOWY	4	ZNALEZISKO LUŻNE	NEOLIT	
47	SUBKOWY	1	OSADA OTWARTA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	19-45;1;
48	SUBKOWY	2	OSADA	OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH	19-45;2;
49	SUBKOWY	3	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA;	NEOLIT; WCZESNE ŚREDNIOWIECZE;	19-45;3;
50	SUBKOWY	4	OSADA OTWARTA; OSADA?	WCZESNA EPOKA ŻELAZA; WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	19-45;6;
51	SUBKOWY	5	OSADA OTWARTA; ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH	19-45;7;
52	SUBKOWY	6	OSADA OTWARTA	NEOLIT	19-45;8;
53	SUBKOWY	7	OSADA?	NEOLIT	19-45;9;
54	SUBKOWY	8	OSADA OTWARTA	OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH	19-45;10;

55	SUBKOWY	9	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	19-45;11;
56	SUBKOWY	10	OSADA OTWARTA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	19-45;12;
57	SUBKOWY	11	OSADA OTWARTA; OSADA; OSADA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; ŚREDNIOWIECZE; NEOLIT	19-45;14;
58	SUBKOWY	12	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; NEOLIT	19-45;15;
59	SUBKOWY	13	OSADA	WCZESNA EPOKA ŻELAZA	19-45;27;
60	SUBKOWY	14	OSADA OTWARTA; OSADA OTWARTA	WCZESNA EPOKA ŻELAZA; WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	19-45;28;
61	SUBKOWY	15	DWÓR	OKRES NOWOŻYTNY	
62	WAĆMIERZ	1	ZNALEZISKO LUŻNE; OSADA; CMENTARZYSKO PŁASKIE; ŚLAD OSADNICTWA; OBOZOWISKO; OSADA; OSADA; ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	NEOLIT; EPOKA KAMIENIA; WCZESNY OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH B1; MEZOLIT; PALEOLIT PÓŻNY; NEOLIT; WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	19-44;1
63	WAĆMIERZ	2	ZNALEZISKO LUŻNE	NEOLIT	
64	WAĆMIERZ	3	ŚLAD OSADNICTWA	ŚREDNIOWIECZE	18-44;122;
65	WAĆMIERZ	4	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA;	OKRES NOWOŻYTNY; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE;	18-44;124;
66	WAĆMIERZ	5	PUNKT OSADNICZY	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	18-44;125;
67	WAĆMIERZ	6	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	18-44;126;
68	WAĆMIERZ	7	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	18-44;127;
69	WAĆMIERZ	8	ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	18-44;129;
70	WAĆMIERZ	9	ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA NIEOKREŚLONA	18-44;130;
71	WAĆMIERZ	10	ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA	18-44;132;
72	WAĆMIERZ	11	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	18-44;133;
73	WAĆMIERZ	12	PUNKT OSADNICZY	ŚREDNIOWIECZE	18-44;135;
74	WAĆMIERZ	13	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; EPOKA NIEOKREŚLONA	18-44;136;
75	WAĆMIERZ	14	PUNKT OSADNICZY	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	18-44;137;
76	WIELGŁOWY	1	OSADA OTWARTA?	ŚREDNIOWIECZE	19-45;20;
77	WIELGŁOWY	2	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA OTWARTA; OSADA	NEOLIT; IV-V OKRES EPOKI BRĄZU; WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	19-45;16;
78	WIELGŁOWY	3	OSADA	ŚREDNIOWIECZE	18-45;43;
79	WIELGŁOWY	4	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA; OSADA	NEOLIT; WCZESNA EPOKA ŻELAZA; ŚREDNIOWIECZE	18-45;44;
80	WIELGŁOWY	5	ZNALEZISKO LUŻNE	EPOKA BRĄZU	
81	RADOSTOWO	1	ZNALEZISKO LUŻNE	NEOLIT	
82	RADOSTOWO	3	OSADA OTWARTA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	19-45;13;
83	RADOSTOWO	4	OSADA OTWARTA; OSADA?	OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH; ŚREDNIOWIECZE	19-45;19;
84	RADOSTOWO	5	OSADA OTWARTA; ŚLAD OSADNICTWA	OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH; WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	19-45;5;
85	RADOSTOWO	6	OSADA OTWARTA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	19-45;24;
86	RADOSTOWO	7	SKARB MONET	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	
87	RYBAKI	1	ZNALEZISKO LUŻNE; ZNALEZISKO LUŻNE	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	

88	RYBAKI	2	OSADA; ZNALEZISKO LUŻNE; ZNALEZISKO LUŻNE	OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH; OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH; WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	19-45;4;
89	WIELKA SŁOŃCA	1	GRODZISKO?	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE?	
90	BUKOWIEC	1	ZNALEZISKO LUŻNE	NEOLIT	
91	BUKOWIEC	2	ZNALEZISKO LUŻNE	NEOLIT	

3.2.4 WARTOŚCI NIEMATERIALNE

Sanktuarium św. Wojciecha w Gorzędzieju

Miejsce, na którym dziś wznosi się kościół w Gorzędzieju związane jest z postacią św. Wojciecha. W kwietniu 997 r. Wojciech Sławnikowic wraz z bratem Radzime-Gaudentym wyruszył z dworu Bolesława Chrobrego na misję chrystianizacyjną do Prus. Według tradycji, płynąc Wisłą do Gdańska (gdzie „ochrzcił wielkie tłumy ludu”) zatrzymał się w miejscu, gdzie dzisiaj stoi kościół pod jego wezwaniem, i głosił Ewangelię miejscowej ludności oraz odprawił Mszę św. pod starym dębem. Na miejscu sprawowania Najświętszej ofiary przez św. Wojciecha zbudowano drewniany kościół, a na przełomie XIII i XIV wieku wzniesiono obecną świątynię. Parafia w Gorzędzieju została erygowana przed 1280 r. Nawiązując do wielowiekowej tradycji, dnia 30 kwietnia 1995 r. biskup pelpliński Jan Bernard Szłaga utworzył w parafii Diecezjalne Sanktuarium Świętego Wojciecha. W dniu 30 listopada 1996 r. kościół wraz z wybudowanym obok domem rekolekcyjnym został powierzony karmelitom bosym Prowincji Warszawskiej.

Zamek biskupi w Subkowach

Budynek przy ul. Zamkowej 2, mieszczący obecnie szkołę, związany jest z tradycją dawnej siedziby biskupiej. Za potwierdzoną datę obecności dworu biskupa włocławskiego w Subkowach uznać należy 1301 r. (rok wystawienia tam dokumentu biskupa Gerwarda). Pierwszy dwór biskupi w Subkowach był prawdopodobnie drewniany. Krzyżacy zapewne uwięzili w nim w 1319 r. Pawła, pomorskiego zarządcę dóbr biskupa Gerwarda. Opierając się na informacji podanej przez Janka z Czarnkowa przyjąć można, że murowana siedziba biskupia powstała w całości w latach 1364/1365-1383. Gruntownej przebudowy dworu dokonał biskup włocławski Hieronim Rozrażewski na przełomie XVI i XVII w. Pochodzące z tego okresu „exposita na budowanie zamku szobkowskiego” zanotowały szereg prac naprawczych, a także duże zlecenie dla Antoniego, murarza z Tczewa, „który wszystkie

dachy znowu pokładał [...] wieżę podmurował, budowanie nowe nad bramą wymurował i dach nowo położył, w izbach na górze a strychy i kominki poprawił, salę potynkował, muru u wrót poprawił” i wykonał także inne prace, za które otrzymał oprócz „zboża, legumin, piwa, masła, gomótek, śledzi 1 polcia mięsa” jeszcze 2 floreny w gotowiźnie. Po przebudowach dokonanych przez biskupa Rozrażewskiego dziedziniec dworu zamknięty był z trzech stron budynkami, zaś od północy murem z budynkiem bramnym, zwanym wieżą i posiadającym co najmniej dwie kondygnacje. Wejście na dziedziniec od strony kościoła prowadziło przez „przygródek”, do którego wchodziło się przez „bramę małą”. Dwór biskupi miał formę zamku – otaczały go mury obwodowe, oraz rów. Do dziś z dawnego zamku zachowały się jedynie fragmenty fundamentów i przyziemia. Prawdopodobnie w XIX w. wyższe partie gotyckiego dworu zostały rozebrane.

Tradycje kociewskie

Wśród Kociewiaków wyróżnić można kilka grup kulturowych. Gmina Subkowy obejmuje tereny tzw. Feteraków, których nazwa pochodzi prawdopodobnie od niemieckiego *fett(er) boden* (czyli „tłusta ziemia”), ponieważ mieszkali na żyznych terenach od Gniewa do Subków. Do dziś przetrwały na terenie gminy niektóre stare zwyczaje kociewskie. W Subkowach działa regionalny zespół „Subkowiaki”.

Tradycje kulinarne podtrzymują miejscowe Koła Gospodyń Wiejskich. Corocznie w październiku w Domu Kultury w Subkowach organizowane jest sympozjum kulinarne "O jeściu na Kociewiu". W ramach sympozjum odbywają się wykłady popularno-naukowe, konkursy plastyczne i kulinarne, warsztaty połączone z degustacją potraw przygotowywanych zgodnie z corocznie zmieniającym się tematem Sympozjum. Podczas uroczystości wręczana jest statuetka „Hit Sympozjum Kulinarne” za najciekawszą potrawę. Celem Sympozjum jest przekazywanie tradycji kulinarnych kolejnym pokoleniom Kociewiaków.

3.2.5 ZABYTKI RUCHOME

WYKAZ ZABYTKÓW RUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW

Lp.	Miejscowość	Obiekt	ilość	Nr	Data wpisu
1	Gorzędziej	Ołtarz główny	1	B/204	12.02.1987
2	Gorzędziej	Ołtarz boczny	1	B/204	12.02.1987
3	Gorzędziej	Grupa Ukrzyżowania	1	B/204	12.02.1987
4	Gorzędziej	Rzeźba Św. Wojciech	1	B/204	12.02.1987
5	Gorzędziej	Krucyfiks	1	B/204	12.02.1987

6	Subkowy	Ołtarz główny	1	B/202	02.02.1994
7	Subkowy	Ołtarze boczne	2	B/202	02.02.1994
8	Subkowy	Ambona	1	B/202	17.07.2008
9	Subkowy	Konfesjonały	2	B/202	17.07.2008
10	Subkowy	Prospekt organowy	1	B/202	29.08.2008

4. ANALIZA STRATEGICZNA SWOT

Perspektywy rozwoju gminy – mocne i słabe strony oraz wynikające stąd szanse i zagrożenia dla ochrony środowiska kulturowego

Mocne strony	Słabe strony	Szanse dla ochrony środowiska kulturowego	Zagrożenia dla ochrony środowiska kulturowego
sanktuarium w Gorzędzieju ponad 200 budynków zabytkowych (włączonych do Gminnej Ewidencji Zabytków) dobry stan zachowania znacznej części obiektów zabytkowych zespoły dworsko-parkowe Gród Żywej Historii w Subkowach położenie nad Wisłą wybitne walory krajobrazowe skarpy wiślanej bliskość Trójmiasta i Tczewa	zbyt mała wiedza turystów o walorach turystycznych i kulturowych gminy brak turystycznych atrakcji w rodzaju nadmorskich plaż, większych jezior, dużych kompleksów leśnych	wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki zwiększenie wiedzy o walorach gminy wśród potencjalnych turystów promowanie tworzenia gospodarstw agroturystycznych na terenach wiejskich gminy działania na rzecz wykorzystania Wisły dla turystyki wodnej kontynuacja działań na rzecz włączenia dziedzictwa kulturowego w budowanie tożsamości społeczności lokalnej	potencjalna groźba utraty części obiektów zabytkowych, zagrożonych dewastacją i popadnięciem w ruinę tendencja do modernizacji obiektów zabytkowych bez liczenia się z wartością oryginalnej substancji zabytkowej

5. CELE I KIERUNKI DZIAŁANIA W ZAKRESIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA LATA 2017 – 2020 DLA GMINY SUBKOWY

5.1. DIAGNOZA I KIERUNKI OCHRONY ŚRODOWISKA KULTUROWEGO

Ponad 200 obiektów i zespołów zabytkowych na terenie gminy zostało włączonych do Gminnej Ewidencji Zabytków. Stan niektórych z tych obiektów budzi obawy co do dalszych ich losów. Dotyczy to przede wszystkim dwóch zespołów dworskich położonych w Subkowach, a także budynku mieszkalnego przy ul. Wiślanej 4 w Małej Słońcy. Spora część spośród budynków włączonych do ewidencji zabytków zostało przebudowanych i utraciło wiele z wartości zabytkowych.

Polityka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy powinna zatem iść w kierunku dbałości o zachowanie oryginalnej substancji zabytkowej i jej dobry stan oraz utrwalenia historycznych układów wsi o zachowanym rozplanowaniu przestrzennym, tj. Brzuśca, Gorzędzieja, Małej Słońcy, Małego Garca, Radostowa, Rybaków, Subkowach i Wielkiej Słońcy. Wymienione wsie powinny być objęte strefami ochrony konserwatorskiej.

Ponadto należy chronić zabudowę o cechach tradycyjnych, sposób zabudowy działek siedliskowych, zachowane linie i formy zabudowy, sposób zagospodarowania terenów publicznych, tereny cmentarzy, a także elementy krajobrazu tworzące kompozycje architektoniczno-krajobrazowe.

Konieczne jest opracowywanie i aktualizowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględniających, jako jeden z zasadniczych swoich celów, zachowanie historycznego układu ruralistycznego miejscowości gminy oraz nadanie ich rozwojowi cech dobrej kontynuacji – niezakłócanie historycznego charakteru ich zabudowy, rewaloryzację struktury zabytkowej wsi, wpisywanie się nowych obiektów w ukształtowaną historycznie tkankę przestrzenną oraz dopasowanie ich formy architektonicznej do form wykształconych na terenie Kociewia.

We wsiach objętych ochroną konserwatorską: Gorzędzieju, Małej Słońcy, Rybakach, Subkowach, a także proponowanych do objęcia ochroną: Brzuścu, Małym Garcu, Radostowie i Wielkiej Słońcy, nie powinno się wznosić bloków mieszkalnych, budynków z płaskimi

dachami, a także budynków jednorodzinnych o zunifikowanej formie i detalu architektonicznym.

W przyszłości należy także dążyć do likwidacji lub rewaloryzacji bloków mieszkalnych dla pracowników dawnych Państwowych Gospodarstw Rolnych w Gorzędzieju, Radostowie i Małym Garcu.

W zespołach dworsko-parkowych ochroną objęte są wszystkie zachowane elementy historycznej zabudowy oraz struktury przestrzennej: dwór, park, zabudowania gospodarcze, budynki mieszkalne oraz układ dróg. Parki nie mogą być parcelowane i dzielone, a w sytuacji istniejących już podziałów należy zmierzać do ich scalenia. Część zespołów dworsko-parkowych z terenu gminy wymaga remontu lub zabezpieczenia. Dotyczy to przede wszystkim dwóch zespołów w Subkowach: przy ul. Cichej 8 oraz przy ul. Pałacowej 5. Wszystkie budynki w zespole przy ul. Cichej wymagają restauracji, przy czym budynek gospodarczy przy dworze – pilnego zabezpieczenia. W zespole dworskim przy ul. Pałacowej zabezpieczenia wymagają dwa budynki gospodarcze oraz dawna rządcówka.

Spośród obiektów włączonych do Gminnej Ewidencji Zabytków na objęcie ochroną rejestrową zasługuje zespół Śluzy Międzyłęskiej w Rybakach. Uwagę zwraca kompletność tego zespołu, w którego skład wchodzi obok budynków, także budowle ziemne, oraz dobry stan zachowania autentycznej substancji zabytkowej. Ten unikatowy węzeł hydrotechniczny składa się ze śluzy i przepompowni odwadniających obszar Niziny Walichnowskiej. Śluza Międzyłęska powstała w 1857 r., a rozbudowana została w 1884 r. i 1914 r. Łączy ona polderowy system odwadniająco-nawadniający Doliny Walichnowskiej z wodami Wisły. Zabezpiecza Dolinę Walichnowską przed cofką wezbraniową wód rzeki. Wrota śluzy w części wlotowej są drewniane, a w części wylotowej stalowe. Wrota wylotowe zamykają się samoczynnie przy naporze wody od strony Wisły. Przed śluzą, pomiędzy wałami przeciwpowodziowymi Wisły a Jeziorem Pelplińskim, usytuowane są przepompownie „Nadzieja” i „Pokój”. W międzywałach na wprost śluzy widać zarysy dawnego kanału, który dawniej umożliwiał żeglugę między Wisłą a Jeziorem Pelplińskim.

Zadbane zabytki stanowią jeden z ważniejszych czynników stanowiących o prestiżu gminy. Realizacja właściwej polityki przestrzennej i ochrony zabytków będzie miała znaczny efekt promocyjny.

5.2. PRIORYTETY I CELE STRATEGICZNE

PRIORYTET 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania oraz poprawa i utrwalenie ładu przestrzennego zgodnie z zasadą dobrej kontynuacji

CEL STRATEGICZNY 1. Wykorzystanie środków prawnych dla poprawy ładu przestrzennego oraz stanu zachowania obiektów zabytkowych

CEL STRATEGICZNY 2. Finansowanie ze środków gminy działań związanych z ochroną zabytków

CEL STRATEGICZNY 3. Wspieranie inicjatyw sprzyjających ochronie zabytków

PRIORYTET 2. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla promocji turystycznej gminy i utrwalenia tożsamości lokalnej mieszkańców gminy

CEL STRATEGICZNY 4. Promocja dziedzictwa kulturowego gminy

CEL STRATEGICZNY 5. Umocnienie tożsamości lokalnej mieszkańców gminy

5.3. CELE I DZIAŁANIA USTALANE W PROGRAMIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY SUBKOWY NA LATA 2017 – 2020 (WRAZ Z TERMINARZEM)

5.3.1. CEL STRATEGICZNY 1 Wykorzystanie środków prawnych dla poprawy ładu przestrzennego oraz stanu zachowania obiektów zabytkowych

Działania wynikające z realizacji Celu Strategicznego 1 mają za zadanie wykorzystanie instrumentów prawnych, przewidzianych przez ustawy o ochronie zabytków oraz planowaniu przestrzennym, do ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy.

CELE OPERACYJNE	Działania	Terminarz Działań
CEL OPERACYJNY 1.	Działanie 1. Uchwalanie i aktualizacja	sukcesywnie

Wykorzystanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i innych instrumentów planistycznych jako instrumentu przyczyniającego się do poprawy ładu przestrzennego gminy oraz ochrony zabytków	miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów o wysokiej wartości środowiska kulturowego, uwzględniających kwestie ochrony środowiska kulturowego	
	Działanie 2. Ujmowanie w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego i decyzjach o warunkach zabudowy zapisów o ochronie obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków	sukcesywnie w miarę wydawania decyzji
	Działanie 3. Uwzględnienie w następnej edycji „Planu rozwoju lokalnego gminy Subkowy” działań na rzecz ochrony i poprawy stanu zabytków	W momencie redagowania i uchwalania nowej edycji „Planu rozwoju lokalnego gminy Subkowy”
CEL OPERACYJNY 2. Monitorowanie stanu zachowania zabytków oraz sporządzenie na tej podstawie zaktualizowanej Gminnej Ewidencji Zabytków i nowej edycji „Programu opieki nad zabytkami”	Działanie 4. Aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków w zakresie obiektów nieruchomych na podstawie oględzin w terenie	każdorazowo przed sporządzeniem nowej edycji „Programu opieki nad zabytkami”
	Działanie 5. Sporządzenie sprawozdania z realizacji „Programu opieki nad zabytkami”	do grudnia 2018 r.
	Działanie 6. Sporządzenie następnej	do grudnia 2020

	edycji „Programu opieki nad zabytkami”	r.
CEL OPERACYJNY 3. Współpraca z władzami konserwatorskimi w zakresie zabezpieczenia i objęcia ochroną prawną szczególnie wartościowych zabytków	Działanie 7. Współpraca przy opracowywaniu wniosków do Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wpisanie najcenniejszych zabytków do rejestru zabytków	sukcesywnie
	Działanie 8. Informowanie władz konserwatorskich o zagrożeniu budowli zabytkowych i ład przestrzennego w gminie	sukcesywnie

5.3.2. CEL STRATEGICZNY 2 Finansowanie ze środków gminy działań związanych z ochroną zabytków

W ramach Celu Strategicznego 2 ujęte są działania mające na celu wykorzystanie środków finansowych Gminy dla poprawy stanu substancji zabytkowej obiektów należących do Gminy, dofinansowanie prac remontowych/restauracyjnych wykonywanych przez właścicieli w obiektach (nienależących do Gminy) wpisanych do rejestru zabytków, prowadzenie prac renowacyjnych i sanacyjnych w poszczególnych modułach przestrzeni gminy oraz działania na rzecz uporządkowania ulic, chodników, małej architektury.

CELE OPERACYJNE	Działania	Terminarz Działań
CEL OPERACYJNY 4. Dbłość o stan zachowania zabytków będących własnością gminy oraz pomoc w renowacji innych zabytków	Działanie 9. Remonty i restaurowanie obiektów zabytkowych będących własnością gminy, w sposób zgodny z zaleceniami konserwatorskimi	zgodnie z załączoną listą obiektów przewidzianych do remontu/restaurowania w latach 2017 – 2020
	Działanie 10. Zwolnienie od podatku od nieruchomości właścicieli obiektów zabytkowych włączonych do Gminnej Ewidencji Zabytków, pod warunkiem	od 2018 r.

	utrzymywania ich w dobrym stanie, zgodnym z zaleceniami konserwatorskimi (na podstawie uchwały Rady Gminy)	
CEL OPERACYJNY 5. Porządkowanie przestrzeni publicznej	Działanie 11. porządkowanie ulic, chodników, małej architektury, szczególnie w obrębie zabytkowych układów przestrzennych	zgodnie z załączoną listą

5.3.3. CEL STRATEGICZNY 3 Wspieranie inicjatyw sprzyjających ochronie zabytków

Działania ujęte w ramach realizacji Celu Strategicznego 3 mają za zadanie wspieranie inicjatyw właścicieli nieruchomości zabytkowych, inwestorów, a także organizacji NGO, zmierzających do poprawy stanu obiektów zabytkowych.

CELE OPERACYJNE	Działania	Terminarz Działań
CEL OPERACYJNY 6. Pomoc przy pozyskiwaniu środków budżetowych i unijnych przeznaczonych na remonty i restauracje obiektów zabytkowych	Działanie 12. Podjęcie starań o uzyskanie dotacji z funduszy ministerialnych i europejskich, przeznaczonych na remonty i restaurację obiektów zabytkowych	sukcesywnie
CEL OPERACYJNY 7. Promocja adaptacji obiektów zabytkowych na obiekty o funkcji turystycznej i usługowej	Działanie 13. Stworzenie projektu polegającego na zapoznaniu właścicieli zabytków z możliwościami rozwinięcia własnej działalności gospodarczej w oparciu o posiadane nieruchomości zabytkowe	do grudnia 2018 r.
	Działanie 14. Opracowanie programu wspierania przedsiębiorców wykorzystujących w swej działalności obiekty zabytkowe	do grudnia 2018 r.

5.3.4. CEL STRATEGICZNY 4 Promocja dziedzictwa kulturowego gminy.
Działania wynikające z realizacji Celu Strategicznego 4 mają za zadanie promocję turystyczną gminy wśród jej mieszkańców, a także wśród potencjalnych turystów spoza gminy

CELE OPERACYJNE	Działania	Terminarz Działań
CEL OPERACYJNY 8. Publikacja materiałów promujących dziedzictwo kulturowe gminy	Działanie 15. Opracowanie przewodnika ukazującego dziedzictwo historyczne gminy oraz eksponującego zabytki, walory krajobrazowe gminy, a także promującego branżę turystyczną, hotelową i gastronomiczną – we współpracy z zainteresowanymi podmiotami	do grudnia 2018 r.
	Działanie 16. Publikacja przewodnika na stronach internetowych gminy	do grudnia 2018 r.
	Działanie 17. Wydanie przewodnika w formie papierowej	do grudnia 2019 r.

5.3.5. CEL STRATEGICZNY 5 umocnienie tożsamości lokalnej mieszkańców gminy

Działania zgrupowane w ramach Celu strategicznego 5 mają na celu umocnienie tożsamości lokalnej mieszkańców gminy, co jest szczególnie ważne w związku z dużym udziałem wśród nich ludności napływowej.

CELE OPERACYJNE	Działania	Terminarz Działań
CEL OPERACYJNY 9. Zwiększenie wiedzy i świadomości społecznej na temat	Działanie 18. Wprowadzenie do programów szkolnych elementów wiedzy o regionalnym dziedzictwie	od września 2018 r.

dziedzictwa kulturowego gminy	kulturowym z wykorzystaniem opracowanego przewodnika – w powiązaniu z Działaniami 15, 16, 17)	
	Działanie 19. Wprowadzenie pracowników Urzędu Gminy, policji, nauczycieli, właścicieli nieruchomości zabytkowych w kwestie związane z dziedzictwem kulturowym gminy i koniecznością jego ochrony	od 2018 r. coroczne seminaria poświęcone dziedzictwu kulturowemu gminy
CEL OPERACYJNY 10. Inne formy kultywowania tożsamości kulturowej mieszkańców gminy	Działanie 20. Wykorzystanie imprez masowych organizowanych w gminie do ugruntowania tożsamości kulturowej mieszkańców gminy	w czasie imprez masowych organizowanych przez Urząd Gminy

5.4. FINANSOWANIE REALIZACJI „PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI”

5.4.1. PRZYDZIAŁ OBOWIĄZKÓW DLA ZATRUDNIONEGO PRACOWNIKA W URZĘDZIE GMINY DO WYKONYWANIA ZADAŃ PRZEWIDYWANYCH PRZEZ „Program ...”.

Do zadań tych będzie należało wykonanie:

Działanie 5. Sporządzenie sprawozdania z realizacji „Programu opieki nad zabytkami”;

Działanie 7. Współpraca przy opracowywaniu wniosków do Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wpisanie najcenniejszych zabytków do rejestru zabytków;

Działanie 8. Informowanie władz konserwatorskich o zagrożeniu budowli zabytkowych i ładu przestrzennego w gminie;

Działanie 12. Podjęcie starań o uzyskanie dotacji z funduszy ministerialnych i europejskich, przeznaczonych na remonty i restaurację obiektów zabytkowych;

Działanie 13. Stworzenie projektu polegającego na zapoznaniu właścicieli zabytków z możliwościami rozwinięcia własnej działalności gospodarczej w oparciu o posiadane nieruchomości zabytkowe;

Działanie 14. Opracowanie programu wspierania przedsiębiorców wykorzystujących w swej działalności obiekty zabytkowe;

oraz koordynacja realizacji pozostałych działań.

5.4.2. FINANSOWANIE WYKONANIA DZIAŁAŃ PRZEWIDZIANYCH W „Programie ...”

Zadania te to:

Działanie 9. Remonty i restaurowanie obiektów zabytkowych będących własnością gminy, w sposób zgodny z zaleceniami konserwatorskimi;

Działanie 10. Zwolnienie od podatku od nieruchomości właścicieli obiektów zabytkowych włączonych do Gminnej Ewidencji Zabytków, pod warunkiem utrzymywania ich w dobrym stanie, zgodnym z zaleceniami konserwatorskimi (na podstawie uchwały Rady Gminy);

Działanie 11. Porządkowanie ulic, chodników, małej architektury, szczególnie w obrębie zabytkowych układów przestrzennych;

Działanie 15. Opracowanie przewodnika ukazującego dziedzictwo historyczne gminy oraz eksponującego zabytki, walory krajobrazowe gminy, a także promującego branżę turystyczną, hotelową i gastronomiczną – we współpracy z zainteresowanymi podmiotami;

Działanie 16. Publikacja przewodnika na stronach internetowych gminy;

Działanie 17. Wydanie przewodnika w formie papierowej;

5.5. MONITORING REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wójt/burmistrz/prezydent ma obowiązek sporządzania, co dwa lata sprawozdań z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go do akceptacji przez Radę Gminy.

Wyniki osiągnięte przy realizacji Programu Opieki nad Zabytkami powinny być oceniane na podstawie stopnia realizacji działań wyszczególnionych powyżej.

5.6. INSTRUMENTARIUM GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

5.6.1. INSTRUMENTY PRAWNE:

- 1) przepisy ustawowe

- 2) programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.
- 3) miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego;
- 4) wynikające z przepisów ustawowych dokumenty wydawane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków;

5.6.2. INSTRUMENTY KOORDYNACJI:

- 1) strategia rozwoju gminy;
- 2) plany rozwoju lokalnego;
- 3) programy rozwoju infrastruktury gminy;
- 4) programy ochrony środowiska przyrodniczego;
- 5) programy prac konserwatorskich;
- 6) studia i analizy, koncepcje;
- 7) plany rewitalizacji;
- 8) umowy i porozumienia;
- 9) kontrakty;
- 10) prowadzenie instytucji, w tym tworzenie podmiotów prawnych;
- 11) współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków
- 12) współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego
- 13) współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi;
- 14) współpraca z diecezją w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

5.6.3. INSTRUMENTY FINANSOWE:

- 1) dotacje;
- 2) subwencje;
- 3) dofinansowania;
- 4) nagrody;
- 5) zachęty finansowe;
- 6) zbiórki społeczne;
- 7) programy operacyjne uwzględniające finansowanie z funduszy Wspólnoty Europejskiej.

5.6.4. INSTRUMENTY SPOŁECZNE:

- 1) pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;

- 2) edukacja kulturowa;
- 3) informacja nt. znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy;
- 4) współdziałanie z organizacjami społecznymi;

5.6.5. INSTRUMENTY KONTROLNE:

- 1) monitoring stanu środowiska kulturowego.
- 2) aktualizacja bazy danych geodezji i gospodarki gruntami, infrastruktury technicznej, stanu zagospodarowania przestrzennego gminy, stanów technicznych obiektów zabytkowych, poziomu bezrobocia;